

МОНД

LE MONDE
diplomatique
БЪЛГАРСКО ИЗДАНИЕ

дипломатик

Май 2020, година 17, брой 5

bg.mondediplo@gmail.com

www.bg.mondediplo.com

14 стр.

Досие: COVID-19, след кризата...ИДВАТ КРИЗИ

Предчувствие за екологичния шок

Пропастта, към която един коронавирус тласна много държави, онагледява цената, която хората трябва да платят за това, че пренебрегнаха една иначе твърдя ясно различима опасност. И приписването на всичко това на съдбата не може да прикрие очевидното, а именно, че е по-добре да се работи в посока на превенцията, отколкото впоследствие да се лекуват болестите. Сегашното отлагане на борбата с глобалното затопляне обаче ще доведе до много по-драматични явления.

JOHN CROSSLEY. – „Погледът“, 2015

Филип Декамп и Тиери Лебел*

ПРЕЗ МАРТ 2020 г. здравната криза измести належащите въпроси за климата от водещите заглавия. И все пак този месец е десетият поред, през който средната температура е над нормите. „Подобна серия от десет последователни „топли“ месеца за страната е невиждана досега“, отбелязва „Météo France“, която събира данни от 1900 г. насам. Изминалата зима счупи всички рекорди с температури с 2°C по-високи от нормалните през декември и януари, и с цели 3°C – през февруари. Но за собствено успокоение предпочетохме да се фокусираме върху

впечатляващото подобрение на атмосферната прозрачност. Проблесна надежда: Хималаите отново могат да се видят от градовете в Северна Индия, а Монблан – от равнините около Лион.

Няма никакво съмнение, че спирането на голяма част от производствата ще доведе през тази година до невиждано досега намаляване на емисиите на газове с парников ефект (1). Но може ли наистина да се вярва, че това е началото на исторически спад?

(На стр.6-7)

(1) Вж. Christian de Perthuis, „Comment le Covid-19 modifie les perspectives de l'action climatique“ (Как коронавируса промени перспективите за действие срещу климатичните промени), *Information et débats*, № 63, Paris, април 2020.

*Хидроклиматолог, научен директор на Научния институт за развитие и Института по геонаука за околната среда (Гренобъл) и сътрудник в работата на Експертната между-правителствена група за развитието на климата.

Кой ще плати?

Кризите си приличат. Когато ни грози буря, капитанът призовава към солидарност. Щом опасността отmine, чувството за сплотеност отмира: някои продължават да помпат в трюма, други отгъхват на мостика. Дали ще се случи и този път така, или пандемията ще предизвика промяна в курса?

Лоран Кордоние*

ОЧЕРТАВАЩАТА се криза не е от санитарно, а от икономическо естество. Пеперудата, вероятно помахала с криле на пазара в Ухан, произведе ефект върху най-уязвимите черти на глобализацията и либерализиран капитализъм, който вече четиридесет години разгръща своята „ценностна система“ с примамливи обещания за лека печалба: чрез концентрация на финансови ресурси, „свободна и неизкривена“ конкуренция на трудовия пазар, пресметлив и *пестелив мениджмънт*, разграбване на природни ресурси, програмирано аварирание, намаляване на запасите от предпазни маски и болнични легла, затягане на коланите.

(На стр.8-9)

* Икономист, професор в Университета в гр. Лил.

Превърнаха ни в деца

Серж Алими

ЗА пореден път светът им е сразен. И не ние го счупихме. В момента си спомняме за икономическата и социалната програма на Националния съвет на Съпротивата (1), за възхода на синдикалните права и големите проекти на „Новия курс“ (New Deal). Тогава обаче много партизани бяха запазили оръжията си и по улиците хората чакаха преминаването „От съпротива към революция“. Такъв беше и девизът на един тогавашен всекидневник, наречен *Борба*. Колкото до Франклин Рузвелт, той успя да обясни на част от американските шефове на предприятия, че работническите бунтове и социалният хаос могат да направят на пух и прах любимия им капитализъм. Затова трябваше да се съобразяват.

Днес няма нищо такова. Затворени, инфантилизирани, колкото стъписани, толкова и тероризирани от непрекъснатите емисии на информационните канали, хората станаха пасивни и съсипани зрители на случващото се. По силата на нещата улиците се опразниха. Вече няма нито „жълти жилетки“ във Франция, нито „Хирак“ в Алжир, нито протести в Бейрут или Барселона. Подобно на дете, уплашено от тътена на бурята, всеки чака съдбата, която властта ще му отреди. Защото болниците – това е Тя; маските, тестовете – това е Тя; паричните преводи, които ще позволят на хората да издържат още няколко дни – това е Тя (2);

правото да излизаш или да не излизаш – кой, как, кога, с кого – това отново и неизменно е Тя. Властта има всички правомощия. Лекар и работодател, тя е и нашият съдия, който следи за прилагането на наказанията и решава колко да продължи и колко строга да бъде карантината ни. Тогава защо да се учудваме, че тридесет и седем милиона французи – същински рекорд, „два пъти повече от зрителите на световно първенство по футбол“ – са слушали президента на Републиката на 13 април, когато той направи изявление по единадесет канала едновременно? Какво друго са могли да правят тази вечер?

Главозамайването нараства поради факта, че тази власт не знае къде отива. Решенията ѝ са спласващи, дори когато си противоречат. А маските? Те не служеха за нищо – това беше сигурно, докато не бяха в наличност. Отново станаха необходими, т.е. в състояние „да спасят живот“, когато вече ги имаме. „Социалната дистанция“ се налага, разбира се, но безопасното разстояние нараства с 50%, когато французин отива в Белгия или прекосява Рейн, и се удвоява, ако успее да премине от другата страна на Атлантическия океан. И накрая, скоро ще ни кажат при каква възраст и телосложение е все още забранено да из-

лизаш от вкъщи. Беше по-добре да си някога стар и дебел, отколкото да си днес „възрастен“ и „с наднормено тегло“ – първите поне бяха свободни да ходят където поискат. Ще разберем също и защо учениците вече не са заразни за приближаващите пенсия преподаватели, на които се препоръчва да пазят дистанцията спрямо внуците си.

Един ден отново ще станем възрастни. Способни да разберем и наложим други решения, включително икономически и социални. За момента поемаме удари, без да можем да отвърнем, говорим на вятъра и го знаем. На това се дължи и тази тежка атмосфера, този неизползван гняв. Буре с барут в средата на стая, което чака своята кибритена клечка. След детството идва пубертетът.

(1) Националният съвет на Съпротивата (CNR) е органът, който ръководи и координира различните аспекти на френската съпротива по време на Втората световна война. Съветът е съставен от представители на пресата, синдикатите и членове на политически партии, враждебно настроени към правителството на Виши от средата на 1943 г. Неговата програма, приета през март 1944 г., предвижда „незабавен план за действие“, който включва и списък на социални и икономически реформи (Бел. на бълг. редакция)

(2) В САЩ името на Доналд Тръмп ще присъства върху чековете от около 1200 долара на човек, които американската хазна ще изпрати на десетки милиони граждани.

Кратка история на

Преди година опозицията на демократите в САЩ беше бясна, че американското правосъдие отхвърли подозренията срещу президента Доналд Тръмп за тайно съглашателство с Русия. Тази антируска фобия на западните елити, преди всичко на британските, не е нещо ново. В миналото някои консервативни сили дори си послужиха с фалшиви документи, за да разпалят русофобията, виждайки в това възможност за отклоняване на вниманието.

Ги Ларон*

КОВАРЕН кремълски автократ, който от Москва мечтае да отслаби свободата и демокрацията; всемогъщи служби за сигурност, разпрострели пипалата си навсякъде по света, които разработват злокобни машиниции; варварска азиатска страна, която заплашва западната цивилизация: тази вълна от карикатурни образи на властта в Русия заля Запада още преди Владимир Путин да влезе в Кремъл. Можем да я открием още през XV век. През XIX век антируската истерия стигна дотам, че интелектуалният елит измисли думата „русофобия“, за да определи както лицата, които изпитват ирационален страх от Русия, така и онези, които умишлено преувеличават заплахата, която тя представлява.

Тези пристъпи на паника не се появиха от нищото. Русофобията достигна своя апогей през XIX и началото на XX век, в момент, когато социалното неравенство нарастваше, предизвиквайки в отговор растящ натиск от страна на работническото движение. Дали това не беше хитрост на богатия елит, до която той прибегна, за да избегне неудобните теми?

Пълен обр

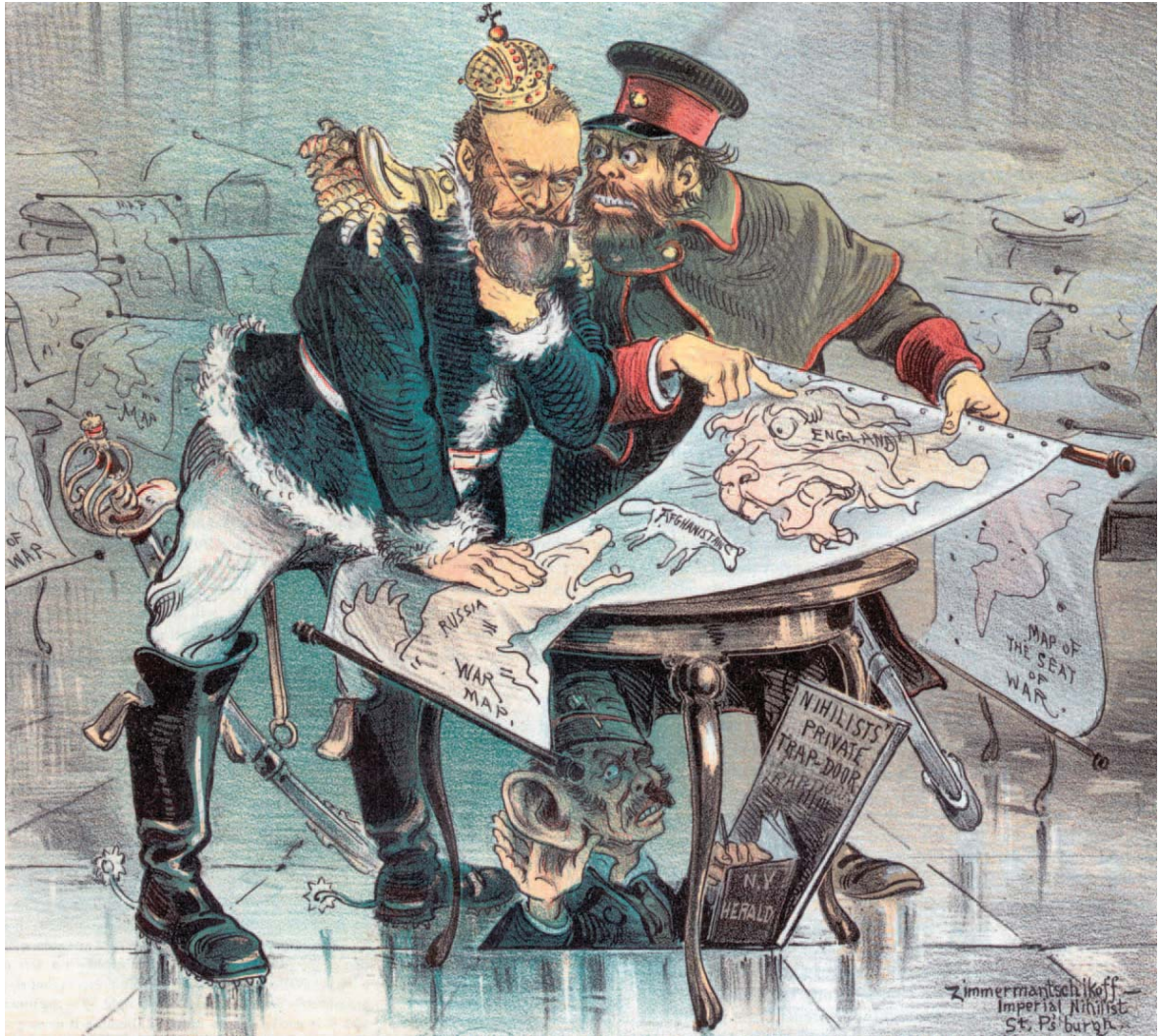
ОЩЕ навремето сър Уилсън отлично разбира, че става дума за фалшификат, за пропагандна операция, скалъпена от Франция, за да оправдае предприето от Наполеон нашествие. Това не му пречи пет години по-късно да подеме твърденията, съдържащи се в него. В публикувана през 1817 г. книга сър Уилсън предсказва, че Русия ще се окаже по-лош враг и от победената Франция. Като участник във войната той добре е разбирал голямата роля, която изиграват руските сухопътни сили в разгрома на френския император. Но изведнъж всичко това се оказва

По онова време европейските либерални елити са обсебени от Русия, особено във Великобритания. През 1817 г., едва две години след края на Наполеоновите войни, британският всекидневник *Морнинг Кроникъл* твърди, че „главната цел на Русия е да увеличи територията си“, а генерал сър Робърт Уилсън в духа на времето изважда на бял свят един фалшификат – „Завещанието на Петър Велики“.

Сър Уилсън прочел документа за пръв път през 1812 – годината, когато армията на Наполеон нахлува в Русия, за да я накаже, че е подновила търговията с неговия най-голям враг Великобритания. Изпратен на Изток, сър Уилсън служел като агент за връзка с руските щабове, за да координира отпора срещу французите. Попадналият в ръцете му документ представлява предполагаем план, който Петър Велики (1672 – 1725) бил завещал на наследниците си във вид на съвети за разширяването на руската империя чрез завладяването на Близкия Изток и Източна Европа. Разгромени от „Генерал Зима“, френските части отстъпват, оставяйки след себе си няколко екземпляра от „завещанието“.

само далечен спомен. Как да се обясни този внезапен обр? (1)

От три века Великобритания поддържа приятелски отношения с Русия. Още от XVI век от тази необятна страна, чиито ресурси изглеждат неизчерпаеми, британците се снабдяват с коноп, лен, катран, дървен материал – основни суровини за развитието на техния флот. През XVIII век руското желязо играе важна роля в развитието на индустрията отатък Ламанша. А когато в началото на XIX век руската металургична промишленост изостава от британската технология, Москва се ориентира към масовия износ на жито. Така руското зърно изхранва изгладнелите работници на

Николай II и генерал Обручев разглеждат военна карта, гравюра, датирана 1855 г. WORLD HISTORY ARCHIVE

Манчестър и Ливърпул. В замяна Русия може да получи британската технология.

Русия изоставя тази политика на свободен обмен през XIX век. Александър I (1801 – 1825) и Николай I (1825 – 1855) насърчават националната индустрия, възприемайки система на високи мита, което пречи на Великобритания да изнася продукцията си на руския пазар. Местните бюрократи също започват да притесняват британските търговци. Така търговският баланс между двете страни се накланя в полза на Русия (2).

Действайки по този начин, Москва не се задоволява само с утвърждаване на икономическите си интереси. След Наполеоновите войни руската империя се разширява и на Изток, и на Юг. Между 1853 и 1856 г. набезите ѝ срещу Османската империя прерастват в сблъсък в Крим с френско-британска военна коалиция. А руските завоевания в Кавказ и Централна Азия пораждат опасения от нахлуване в Индия, перлата в короната на Британската империя.

През десетилетията след публикуването на книгата на сър Уилсън т.нар. завещание на Петър Велики, непрекъснато размахвано като недвусмислено доказателство за злокобните намерения на Русия, продължава да се

обсъжда в Европа. Всички тогава го смятат за автентичен документ, като се започне от унгарските, полските и балтийските националисти, жертви на руските репресии, премине се през британските консерватори и се стигне до Маркс и Енгелс (който така и не прощават на Николай I антиреволюционните му интервенции в Полша и Унгария). През 1878 г. един британски дипломат повдига темата пред Александър II. „Всичко казано или написано за завещанието на Петър Велики и намеренията на Екатерина II е лъжи и фантазии“ (3), му отговорил категорично царят. Чак през 1859 г. се намесват изследователите и през 1879 г. стигат до единодушие относно хипотезата за фалшификация. Но век по-късно все още има хора, които се позовават на този документ като на Розетския камък в опит да разшифроват руската външна политика.

Тревогата, предизвикана от Русия, се отнася и до ней-

ните възможности. И по тази точка британците са склонни да преувеличават заплахата. Завладяване на Османската империя или нахлуване в Индия са далеч над нейните възможности. Въпреки голямата си численост руската армия е неефикасна и неспособна да възприеме съвременните комуникационни и транспортни технологии, както доказва двойното поражение – в Крим през 1856 г., а след това на японския фронт през 1905 г.

Самозвани експерти въпреки всичко се опитват да всяват паника. Когато британското правителство следва външна политика, която не е по вкуса на русофобите, те не се колебаят яростно да я атакуват. Така един от тези експерти обвинява тогавашния премиер лорд Палмерстън, макар и привърженик на войнственото отношение към Русия, че е „не само глупак, но и съучастник на Русия в плановете ѝ за унищожаване на Англия“ (4).

(1) Вж. Albert Resis, „Russophobia and the „Testament“ of Peter the Great, 1812 – 1980“, („Русофобията и „Завещанието“ на Петър Велики“ 1812–1980), *Slavic Review*, 1985, и John Howes Gleason, „The Genesis of Russophobia in Great Britain“ (Генезисът на Русофобията във Великобритания), Harvard University Press, Кембридж, 1950.

(2) Вж. Boris Kagarlitsky, „Empire of the Periphery: Russia and the World System“ (Империя на перифе-

рията: Русия и световната система), Лондон: Pluto Press, 2008, и Margaret Miller, „The Economic Development of Russia, 1905–1914“, (Икономическото развитие на Русия 1905–1914), Franl Cass, Лондон, 1969.

(3) Цитирано от Albert Resis, *nak mam*.

(4) C. W. Crawley, „Anglo-Russian Relations 1815–40“ (Англо-руските отношения 1815–1840), *The Cambridge Historical Journal*, 1929.

* Професор по международни отношения в Еврейския университет в Ерусалим.

русофобията във Великобритания

В политическия елит обаче няма консенсус за степента на реалния риск, който представлява Москва. Британските държавници си противоречат. И ако консерватори като лорд Палмерстън и Бенджамин Дизраели защитават твърдото отношение, либерали като Уилям Гладстон и Ричард Кобдън препоръчват по-гъвкава линия. Зад тези позиции се крият различни интереси и политически тактики. Първите представляват финансовите среди на лондонското Сити, главен инвеститор в британската империя. Либералите, обратно, са представители на отраслите, подкрепящи износа за Русия и по-специално индустрията (5). Друго обяснение, и то не от маловажните: торите се надяват, че подклаждайки русофобията, ще могат да задушат исканията за разширяване на изборителното право (до 1867 г. електоратът е представлявал едва 10% от населението, след което се увеличава на 20%). Либералите изобщо не се нуждаят от подобно хитруване. Те гледат благосклонно на увеличаването на броя на изборителите.

През 1907 г. Русия и Великобритания подписват примирие в латентния конфликт, който ги противопоставя от края на Наполеоновите войни. Ала Октомврийската революция коренно променя ситуацията. Съветският съюз е кошмар за британските консерватори. Освен че е враждебна към свободната търговия, първата комунистическа държава гледа на профсъюзите и на антиколониалните движения като на съюзници, които ще ѝ помогнат да излезе от дипломатическата изолация.

През 20-те години на ХХ век британските консерватори се опасяват, че комунистическата подривна дейност и пропаганда може да разклатят основите на империята, особено в Китай. Така английската русофобия се превръща във фобия към комунизма (6).

Видни консерватори като Стенли Болдуин и Уинстън Чърчил се страхуват от идването на власт на работническата партия за пръв път в историята на Великобритания. В лейбъристкото правителство, сформирано през януари 1924 г. от Рамзи Макдоналд, има единадесет министри, произхождащи от средната класа, включително и самият министър-председател.

Колкото и ефимерно да е, това правителство успява въпреки всичко да разшири правата при безработица и да прокара закона за жилищното настаняване, улесняващ дос-

тъпа на бедни работници до жилища на достъпни цени. Продължавайки политиката на отваряне, водена от либерала Лойд Джордж през 1916 – 1922 г., Макдоналд се опитва да насърчи износа за Съветския съюз, който се стреми да получи произведения на британската машиностроителна индустрия. Торите, които яростно се противопоставят на този проект, непрестанно обвиняват лейбъристкото правителство от 1924 г. в съглашателство с Москва.

В навечерието на изборите през ноември 1924 г. в британския консервативен всекидневник *Дейли Мейл* се появява друг фалшив документ: писмо на Григорий Зиновиев, по онова време

начело на ръководения от Москва Коминтерн (Третия интернационал), обединяващ комунистическите партии по света. Съдържанието му уж доказва, че Съветският съюз се мъчи да повлияе на изборите в полза на лейбъристката партия. Вече е установено, че консервативната партия се е сдобила с този взривоопасен документ от британското разузнаване (Ми 6), което съвсем не е учудващо, като се знае, че ръководителите на тайните служби и политическите консерватори излизат от същите елитни университети и се движат в едни и същи среди. В резултат на това сензационно разкритие, чието въздействие е трудно да се прецени, Консервативната партия печели изборите през 1924 г. (7).

Заплаха за елитите

ТОВА е едва началото. Напрегнатата социална атмосфера води до общата стачка от 1926 г. Консервативното правителство твърди, че разполага с доказателства, че Съветският съюз имал пръст в социалното брожение, макар то да е предизвикано от краха на каменноуглената промишленост. През 1927 г. Лондон къса дипломатическите отношения с Москва, изтъквайки намеса във вътрешните работи на страната. През втората поло-

вина на 30-те години консервативните водачи гледат на Съветския съюз като на главния неприятел на Великобритания, въпреки че фашистка Италия и нацистка Германия набират сили. Антифашистки съюз със Съветския съюз, следователно, изглежда немислим (8). През 1936 г. изтъкнатият консерватор Лио Емъри препоръчва „да се оставят трите източника на опасност – Германия, Русия и Япония – взаимно да се неутрализират“. Стратегия,

възприета няколко месеца по-късно от премиера Стенли Болдуин: „Ако ще има война в Европа, бих предпочел с това да се заемат болшевиките и нацистите“ (9).

И без Русия да има пръст, явления като съпротивата срещу свободната търговия, подемот на работническите партии и на антиколониалните движения представляват истинска заплаха за политическите елити. Изкушението да се припишат тези опасности на някаква пета колона предлага доста предимства, но пречи на създаването на международна коалиция, способна да възпре надигането на нацизма.

Без да се смесва с едновременно русофобия, растящата днес подозрителност спрямо Русия напомня някои епизоди от миналото. Ще направят ли историците от бъдещите поколения паралел между писмото на Зиновиев и доклада „Стайл“ – по името на бившия агент на британ-

ските разузнавателни служби, който пръв подхвърля хипотезата за връзка между кандидата Доналд Тръмп и Русия? Ще се запитат ли как страна, чието богатство годишно се равнява на това на Испания, може да представлява такава опасност за световния ред? Ще съжаляват ли, че във времена на международна нестабилност и надпревара в ядреното въоръжаване никой политик не е имал смелостта да предложи конструктивно сътрудничество с Русия на Владимир Путин? Ще забележат ли наличието на връзка между безспорните неравенства в нашето общество и възраждането на русофобията? Прекалено рано е да се отговори на тези въпрос, но историята ни учи, че антируските настроения рядко са водили до правилни политически решения.

Ги ЛАРОН

LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Мария Петрикова

(5) Вж. Kevin Narizny „The Political Economy of Grand Strategy“ (Политическата икономия на големата стратегия), Cornell University Press, 2007.

(6) Вж. Paul Hanebrink, „Quand la haine du communisme alimentait l'antisemitisme“ (Когато омразата към комунизма подхранваше антисемитизма), *Le Monde diplomatique*, септември 2019.

(7) Richard Norton-Taylor,

„Zinoviev Letter was a Dirty Trick by MI6“ (Писмото на Зиновиев – мръсен номер на Ми 6), *Гардиън*, Лондон, 4 февруари 1999 г.

(8) Вж. Gabriel Gorodetsy „Un autre récit des Accords de Munich“ (Друг прочит на Мюнхенските споразумения), *Le Monde diplomatique*, октомври 2018.

(9) Цитирано в Anne Perkins, „Baldwin“ (Болдуин), Haus Publishing, Лондон, 2006.

Подкрепете Монд дипломатик

„Монд дипломатик“ излиза на български език вече повече от 15 години, първоначално като самостоятелен вестник, а след това – като приложение на в. „Дума“. От април 2015 година изданието съществува само онлайн, но поддържането му дори в този вид стана изключително трудно.

Ето защо се обръщаме към нашите читатели за съдействие и финансова подкрепа.

Надяваме се, че редовните читатели не биха били затруднени да отделят

5 ЛВ. МЕСЕЧНО

колкото би струвал вестникът в печатна версия

Средствата са нужни за труда на преводачите. Редакцияният екип работи безвъзмездно, за да осигури и съхрани това безценно аналитично съдържание на български език.

Дарение можете да направите по следните банкови сметки на фирма Омега Тек ЕООД:

BG45 TEEX 9545 2005 1137 00 (в BGN)

BG27 TEEX 9545 2405 1137 00 (в EUR)

с основание за плащането:
Дарение за Монд дипломатик

Информация за дарения онлайн чрез системите ePay и PayPal - на адрес

<https://bg.mondediplo.com/rubrique13.html>

COVID-19: СЛЕД КРИЗАТА... ИДВАТ КРИЗИ

И СЕГА КАКВО ДА ПРАВИМ С ТОЗИ ПЛАНЕТАРЕН ХАОС? ДА ПРОДЪЛЖИМ КАКТО ПРЕДИ? ИЛИ ДА СКЪСАМЕ С НЕОЛИБЕРАЛНИТЕ ДОГМИ, КОИТО ДОВЕДОХА ДО ПРЕНЕБРЕГВАНЕ НА ПРИОРИТЕТНИТЕ НУЖДИ НА ХОРАТА, КАТО СЕ ЗАПОЧНЕ СЪС ЗДРАВЕТО? ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19 НИ ПРИКАНВА ДА ПОМИСЛИМ ЗА ЕДНО ОБЩЕСТВО, КОЕТО ЗАЧИТА ЕКОЛОГИЧНИТЕ БАЛАНСИ И Е НА ВИСОТАТА НА КЛИМАТИЧНИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА (Вж. СТАТИЯТА НА ФИЛИП ДЕКАМП И ТИЕРИ ЛЕБЕЛ НА СТР. 1-6-7). ТЯ БИЕ ТРЕВОГА ЗА ОПАСНОСТИТЕ, НАДВИСНАЛИ НАД ОБЩЕСТ-

ВЕНИТЕ СВОБОДИ В РЕЗУЛТАТ НА ПРИЛОЖЕНИТЕ СПЕШНО ПОЛИТИКИ (Вж. „От здравна криза към тотален контрол“ от ФЕЛИКС ТРЕГЕ НА СТР. 10-11). ТУК ИЗКЛЮЧВАМЕ ШВЕЦИЯ (Вж. „ШВЕДСКИЯТ ОТГОВОР: БЕЗ ИЗВЪНРЕДНО ПОЛОЖЕНИЕ“ ОТ ВИОЛЕТА ГОАРАНТ НА СТР. 12-13). И ПРЕДИ ВСИЧКО ТЯ ЗАДЪЛЖАВА ДА НЕ ПОЗВОЛЯВАМЕ ПОВЕЧЕ ЕДИНСТВЕН ПАЗАРЪТ ДА ДИКТУВА, А ДА ПОКАЖЕМ ВЪОБРАЖЕНИЕ, ЗА ДА СЕ СПРАВИМ С ЦЕНАТА ѝ. (Вж. „Кой ще плати публичния дълг“ от ЛОРАН КОРДОНИЕ НА СТР. 1-8-9).

Часът на екологичното планиране

СЕДРИК ДЮРАН И РАЗМИГ КЪОШЕАН*

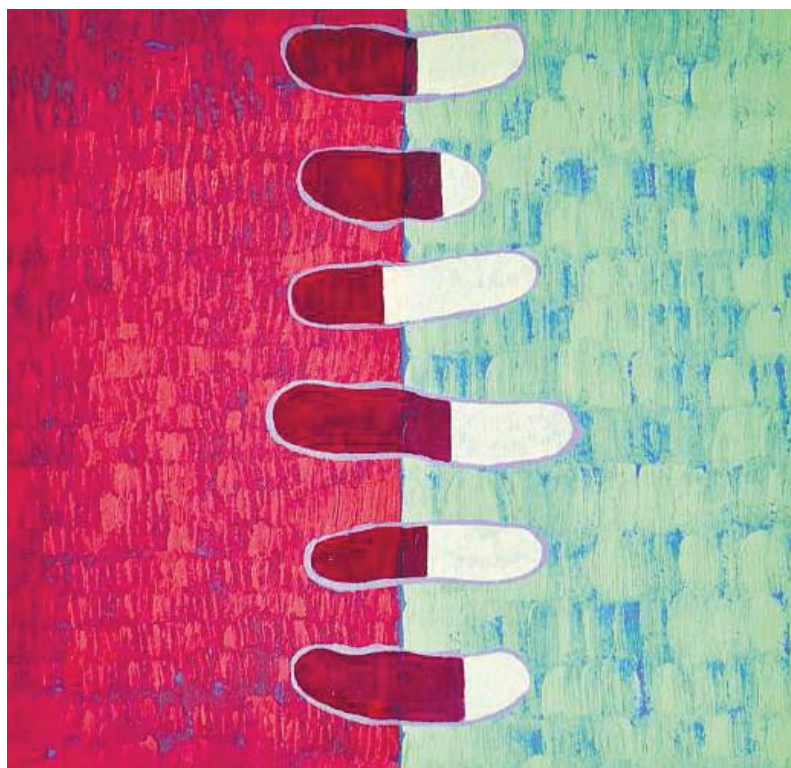
ЕДНА от големите заслуги на Мартин Лутър Кинг бе, че прозря начините на функциониране на капитализма. Това е, казваше той, социализъм за богатите и свободно предприемачество за бедните. Това се доказва при нормални обстоятелства: през последните десетилетия например държавата създаде пазар на публичните дългове, като по този начин предостави на частните оператори контрола върху кредита, на който се радваше в следвоенния период (1). Но това е особено вярно в период на криза. Плановите за подкрепа на икономиката, приложени след краха от 2008 г., възлизаха на 1,7% от световния брутен вътрешен продукт (БВП). За пандемията от коронавирус в началото на април вече бяхме на 2,6% (Монд, 4 април 2020), като някои страни дори бяха достига надхвърлили – Съединените щати (10%), Великобритания (8%). Тези проценти отразяваха едва първите усилия, направени от държавите; никой не се съмнява, че те ще нараснат през следващите месеци.

Към тези бюджетни мерки се прибавят огромните средства, мобилизирани от централните банки. За разлика от японската и британската, Европейската централна банка (ЕЦБ) все още отказва директно да финансира държавите, но пък се ангажира да купи за 1120 милиарда евро ценни книжа на пазарите – публични облигации, но и дълг на многонационални компании като БМВ, „Шел“, „Тотал“, LVMH и „Телефоника“. Тези мерки са в допълнение на серия разпоредби, които улесняват достъпа на банките до ликвидности. Отдаването на почти на божеството финансово стабилност означава, че в разгара на кризата с коронавируса инвестиционните фондове, банките и големите компании, включително най-големите замърсители, са първите бенефициенти на помощта на публичните власти. Никога досега „социализмът за богатите“ не е бил толкова грижовен.

Все пак сериозността на кризата и фактът, че тя удря „производителната“ икономика, а не финансите, променя малко дефиницията на Мартин Лутър Кинг. В Съединените щати трезорът изпраща направо чекове, вярно скромни, на гражданите: това е принципът на „хеликоптерните пари“ (сякаш ги хвърлят от хеликоптер), чрез който централните банки субсидират домакинства и предприятия, без посредничеството на банките и без компенсация. Във Франция към 22 април всеки втори работник или служител от частния сектор бе частично безработен на издръжка на държавата. В края на март ОФСЕ (Френският център за оценка на икономическото въздействие) изчисли на повече от 21 милиарда евро месечната цена на мерките, позволяващи на служителите и работниците да запазят част от заплащането си (2).

Появяват се наченки на различна икономическа логика

Пандемията доведе до внезапната отмяна на неолибералните догми, които допреди ден бяха

JOHN CROSSLEY. – От поредицата „Напукани, но не счупени № 1“, 2014.

представяни като свещени, сред тях и критериите за конвергенция на еврозоната. Идеята, че централните банки могат да монетизират публичните дългове, т.е. да плащат пряко разходите на държавата, вече широко се дискутира сред политическите и финансовите елити. Битката се очертава тежка, но сегашната изключителна идеологическа ситуация предоставя историческа възможност да се пререже връзката между финансирането на икономиката и частната собственост на капитала. И наистина, ако се (пре)открие, че централните банки могат в границите на производствените възможности на дадена икономика да финансират необходимите за активността предварителни плащания, тогава пазарите губят статута си на изнудвачи: вече няма причина да се търси доверието на инвеститорите, отпада и легитимността на политиките на строги икономии.

Но нека не се лъжем, неолиберализмът далеч не е на път да предаде Богу дух. Във Франция например оскъдните мерки в подкрепа на най-бедните домакинства показват, че правителството държи евтина резервна армия, за да наложи корекция на заплатите в посока надолу, за да смекчи кризата (3). Все пак забелязват се наченки на различна икономическа логика. Това често става при кризисни конюнктури и въоръжени конфликти. По време на Първата световна война Париж страда от остър недостиг на въглища (4). Тогава държавата се нагърбва с производството и разпределението им. Отпускането им на домакинствата се извършва по два критерия: количеството, необходимо за отопление, се оценява според големината на жилищата и броя на лицата, които живеят в тях. Горивото преставя да се разпределя на базата на платежоспособността на домакинствата – то зависи от техните реални нужди. От пресмятане в пари се преминава към пресмятане в натура.

Кризата с коронавируса, разбира се, не е така

трагична като Първата световна война. И при нея обаче откриваме да действа подобна логика. Има жесток недостиг на защитни маски и респиратори. Вече никой не се осмелява да говори за цената им. Важи единствено въпросът: колко може да се произведат и колко бързо. Количествата изместиха цените. Подчиняването на пазара на реалните нужди придобива формата на реквизиране. Меката на неолиберализма Ирландия не се поколеба да национализира частните си болници за времето, в което ще трае кризата. За да ускори производството на изкуствени респиратори, самият Доналд Тръмп се позова на Закона за военната продукция – закон от времето на Корейската война (1950 – 1953), който разрешава на президента на САЩ да задължи компаниите да произвеждат приоритетно стоки, отговарящи на общия интерес. Спешната нужда взема превес над търговските механизми.

Кризите водят обществата до промени. Често старата рутина се налага веднага щом бурята премине; такъв бе донякъде случаят след финансовия крах през 2008. Кризата обаче понякога предоставя възможност да се възприеме друга логика. Такава съществува потенциално в сегашната ситуация – да се даде превес на реалните нужди над пазара.

Ала пандемията с новия коронавирус разкри друга необходимост. Covid-19 води началото си от растящото взаимно проникване на човешкия и животинския свят, благоприятстващо движението на вирусите (5). Самата тази трансформация е резултат от срива на екосистемите, в резултат на който животните, носители на заразни болести, се установяват в близост до зоните, обитавани от хората. Следователно, освен задоволяването на реалните нужди трябва да се търси алтернативна икономическа логика, която да възстанови и зачита екологичните баланси. Как ще се нарича тя? Екологично планиране.

Тази програма трябва да отхвърли изискванията за икономии

Екологичното планиране почива на пет стълба.

Първият от тях е публичният контрол над кредита и инвестирането. Със закон трябва да се наложи спиране на финансирането, а след това и

(1) Вж. Benjamin Lemoine, *L'Ordre de la dette. Enquête sur les infortunes de l'État et la prospérité du marché*, (Изискванията на гълга. Анкета за бедите на държавата и преуспяването на пазара), изд. La Découverte, Париж, 2016

(2) „Evaluation au 30 mars 2020 de l'impact économique de la pandémie de Covid-19 et des mesures de confinement“ (Оценка към 30 март на икономическото въздействие на пандемията от Covid-19 и мерките за социална изолация), *Policy Brief*, № 65, ОФСЕ, Париж, 30 март 2020.

(3) Вж. Michaël Zemmour „Coronavirus : Le gouvernement ne se rend pas compte de l'exposition des ménages modestes à la crise“, (Коронавирус: правителството не си дава сметка колко са уязвими бедните домакинства от кризата), *Le Monde*, 27 март 2020.

(4) Вж. Thierry Bonzon, „Consumption and total warfare in Paris (1914 – 1918)“, във *Food and Conflict in Europe in the Age of the Two World Wars*, под редакцията на Frank Trentmann и Flemming Just, издателство Palgrave Macmillan, Лондон, 2006.

*Съответно икономист в университета Париж-ХIII и социолог в университета на Бордо.

затваряне на замърсяващите индустрии. Този ход трябва да насочи огромни инвестиции в екологичния преход, възобновяемите енергии и чистите инфраструктури. Вече са направени изчисления от асоциацията négaWatt, например (6). Трябва също да се преустроят и разширят обществените услуги, по-специално възпитание и образование, болнична помощ, транспорт, водоснабдяване, обработка на отпадъците, енергетика и комуникации, пострадали или разрушени от логиката на пазара.

През февруари 2019 Бърни Сандърс и г-жа Александрия Окасио-Кортес представиха своя „Нов зелен курс“. Вземайки за пример установяването на политически контрол над икономиката от администрацията на Франклин Делано Рузвелт по време на Голямата депресия през 30-те години на ХХ век, този проект си поставя за цел в срок от десет години да премахне използването на въглища в икономиката. Времето на полумерките приключи, положението на екологичния фронт се влошава. Тази програма ще трябва да сложи кръст на правилата за икономии, които направиха държавите безсилни в областта на екологията. Във всеки случай кризата с коронавируса направо ги отвя.

При неолибералния капитализъм ролята на генерален щаб, който решава отпускането на ресурси, играят пазарите с помощта на банките и нерегулирания финансов сектор (*shadow-banking*). Изборът да се инвестира в даден отрасъл или дейност се основава на критериите за рентабилност и платежоспособност, като изключим зеленото лустро, предназначено да захранва рубриката „Нашите ценности“ на интернет сайтовете на големите компании. Лорънс Д.Финк, собственик на инвестиционния фонд „Блек Рок“ публикува през януари 2020 едно вдигнало много шум писмо до директорите на компании (7). В него той заявява, че занаятчишката искам да направи ръководна линия в своето управление на активи „устойчивото инвестиране“. „Екоизпирането“ (*greenwashing*) от страна на фонд, който държи огромни дялове в отрасъла на изкопаемите горива (8), не остана незабелязано. Дори и да се предположат сериозни намерения, инвестирането няма да е устойчиво, освен ако не се съобразява с логиката на конкуренцията, която по естеството си е краткосрочна.

Трябва да се премахне тази централизирана власт на частните финанси. Инвестирането в прехода трябва да е подчинено на демократичен контрол на всички етапи на вземане на решение. Франсоа Морен, съветник на правителството на Пиер Мороа по време на национализациите от 1981 – 1982 и бивш член на генералния съвет на Френската банка предлага: „Изборни власти трябва да са в центъра на вземането на решения за кредита, както и за емитирането на нова валута. На всяко равнище избрани събрания трябва да определят критериите за отпускане на заеми, естеството на бенефициентите и размера на отпуснатите средства (...) за широка категория дейности“ (9).

Намаляване използването на природни ресурси

Дебатите за инвестирането трябва да отговарят на общи цели, определени на национално ниво – и дори на континентално и световно ниво – преди всичко в екологичен план, а тяхната автономия да гарантира запазването на институционално многообразие. Далеч от стандартизацията на пазара, съчетаването на централизация на основните цели с местната динамика на тяхното реализиране насърчава изобретателността на жизненни форми и адаптивните възможности на човешките общества като цяло. Това също е наложително, за да се даде силна демократична насоченост на планирането. Тъй като преходът предполага преразпределяне на ресурсите в големи мащаби и за кратко време, в случай на несъответствия между равнищата в крайна сметка решаващата дума ще има националното ниво. Затова то ще трябва да е легитимно: подобряването на качеството на процедурите за обсъждане е пар екселанс екологичен залог.

Разпределянето на кредити също ще трябва да отчита ограниченията на екосистемата. Опитите за планиране през ХХ век в Съветския съюз, във Франция и другаде по-често бяха насочени към растеж на индустриалните сектори, например след войни. Досега планирането бе продуктивистично.

Екологичното планиране трябва да организира намаляването на използването на природни ресурси. За да се постигне това, като начало трябва да се създаде статистически апарат на висотата на предизвикателството. Планирането предполага да се познава настоящето и да се формулират правдоподобни сценарии за бъдещето (10). Знанията за въздействието на икономическата дейност върху околната среда все още са непълни. Засега не разполагаме с достатъчно богати и точни индикатори, които да помогнат за ориентиране на дебатите и за вземане на решения. Ясен мандат и увеличаване на средствата биха позволили на институтите на публичната статистика да ги разработят.

Няма полза да отричаме очевидното: безработицата ще удари голям брой трудещи се, заети в затворени отрасли замърсители. Вече десетилетия екологията поражда лъжлива представа за деиндустриализация, която в случаите, когато е резултат от делокализациите (и без каквато и да е грижа за околната среда), доведе до социални драми. Екологичното планиране се опира на първо място на народните класи. То трябва да съчетае чистото производство с постигане на нови социални права за трудещите се.

И това е вторият стълб на екологичното планиране: държавата трябва да гарантира на трудещите се работа. Новият екологичен проект на Сандърс и г-жа Окасио-Кортес включва тази проста, но извънредно важна мярка (11). Държавата се задължава да предложи или да финансира работа на всеки, който желае да се труди, на базисната заплата в обществения сектор или по-голяма от нея. Както централните банки са кредиторите „в краен случай“ при финансови кризи, с гарантирането на заетостта държавата се превръща във финансист на заетостта „в краен случай“. Този механизъм би позволил да се създадат работни места в отрасли, които капитализмът смята за нерентабилни, но които често носят висока социална и икономическа прибавена стойност: поддържане на природните източници, поемане на грижата за най-възрастните или за най-малките, възстановяване и т.н. Въпреки ограничеността си експериментът с „териториите с продължителна нулева безработица“ през периода 2016 – 2020 в десетина селища дава първоначална представа за това как се гарантира заетостта (12). Този опит почива на три схващания: никой не е ненужен (всеки притежава компетенции и има право те да бъдат признати), пари не липсват, както и работа, а онова, което липсва, е трудът, какъвто го дефинира пазарът, т.е. трудът, който се цени от капитала.

Следователно, става дума да се отиде отвъд принципа за защита срещу рисковете на пазара на заетостта, като се предложи гаранция за работа, която на всичко отгоре ще помогне за задоволяване на непокритите от пазара нужди. Установяването на диалог между, от една страна, хората, готови да се трудят, и от друга – местните общности и асоциациите, може да помогне да се определят необходимите работни постове на равнището на дадена територия. Допълнителен плюс на подобна програма би било създаването на минимална база от социални норми по отношение на условията на труд и заплащане, чийто благоприятен ефект би се отразил на всички работници. С гарантираната заетост трудът престава да е стока, тъй като съществуването му и ползата от него вече не се определят от пазара.

Кризата с коронавируса разкри друга йерархия на професиите (13). Изведнъж се оказа, че опазването на населението зависи от труда на санитарите, на касиерките в супермаркетите и на хигиенистите – все занаяти, които в нормално време получават ниско възнаграждение и признание. Но сега всяка вечер в 20 ч. тях ги аплодират от балконите. Има дори предложения на 14 юли те да дефилират вместо военните. Професиите на екологичния преход трябва да получат същата висока оценка. Подобно на миньора, копачещ въглища, участник в „битката за производителност“ и превърнат в символ след Втората световна война заради централната роля на работническата класа, преходът също се нуждае от подобни герои и героини. Въпросът не е да се възхвалява жертвоготовността, а да се даде на тези професии признание на висотата на техния принос за задоволяване на истински нужди. Това може да

JOHN CROSSLEY. – От поредицата „Напукани, но не счупени № 4“, 2014.

стане чрез намаляване на разликите в заплащането и чрез увеличаване на доходите за много полезни в социално и екологично отношение професии, които досега не получаваха нужното уважение. Това ще бъде и културна битка: не може да се промени една вековна културна представа, без филмите, романите и песните да допринесат за издигането на болногледачите, боклукчиите и селяните на мястото, което сега заемат полиците, бизнесмените, адвокатите и IT специалистите.

На трето място екологичното планиране трябва да доведе до релокализация на икономиката. Европейският съюз също разполага със свой „зелен пакт“ за Европа, огласен от председателката на Европейската комисия Урсула фон дер Лайен през януари 2020. Но докато тя излагаше неговите общи линии, Съюзът подписа споразумение за свободна търговия с Виетнам... Така все повече стоки ще се транспортират по планетата, предизвиквайки увеличаване на емисиите на парникови газове. Освен че увеличава неравенството, свободната търговия ражда екологичен абсурд.

Релокализацията трябва да почива на три принципа. Първият е: край на специализирането на териториите. Това ще им позволи да се освободят от колебанията на световните пазари и така да придобият правата върху онова, което произвеждат. Капиталистическата глобализация лиши населението от този контрол. Вторият принцип е солидарният протекционизъм: поставянето на социални и екологични митнически бариери трябва да се съчетае с разбиването на монопола на големите компании в областта на знанията. Либерализирането на интелектуалната собственост ще позволи на по-голям брой хора да се възползват от иновациите. Солидарният протекционизъм няма да доведе до затваряне в себе си, а до обновяване на интернационализма на екологична основа и споделяне на знанията.

(На стр. 6)

(5) Buk Sonia Shah, „Contre les pandémies, l'écologie“ (Екологията срещу пандемията), *Le Monde diplomatique*, март 2020.

(6) Association négaWatt, *Manifeste négaWatt. En route pour la transition énergétique!* (Манифест négaWatt. Към енергийния преход), Actes Sud, coll. „Babel Essai“, Arles, 2015.

(7) Laurence D. Fink, „A fundamental reshaping of finance“, януари 2020, www.blackrock.com

(8) Buk Amélie Canonne u Maxime Combes, „BlackRock se paie une opération de greenwashing grâce à Paris et Berlin“ („Блек Рок“ си плаща операция по зелено изпиране благодарение на Париж и Берлин), 24 януари 2020, www.bastamag.net

(9) François Morin, *Quand la gauche essayait encore. Le récit inédit des nationalisations de 1981 et quelques leçons que l'on peut en tirer* (Когато левизмът все още се опитваше. Непубликуваната история на национализациите от 1981 и няколко поуки, които може да се извлекат), Lux, Монреал, 2020.

(10) Buk Alain Desrosières, „La commission et l'équation: une comparaison des Plans français et néerlandais entre 1945 et 1980“ (Комисията и уравнението: сравнение между френския и нидерландския план 1945 – 1980), *Genèses. Sciences sociales et histoire*, № 34, Париж, 1999.

(11) Buk Pavlina R. Tcherneva, *The Case for a Job Guarantee*, Polity Press, Кембридж, предстояща публикация

(12) Buk Anne Fretel u Florence Jany-Catrice, „Une analyse de la mise en oeuvre du programme expérimental visant à la résorption du chômage de longue durée dans le territoire urbain de la Métropole de Lille“ (Анализ на приложението на експерименталната програма за намаляване на дългосрочната безработица в градската територия на метрополията (Лил), междинен доклад, 11 юни 2019, справка на <https://chairs.org>.

(13) Buk Victor Le Boisselier, „Dominique Méda : „Nous savons aujourd'hui quels sont les métiers vraiment essentiels“ (Днес вече знаем кои са наистина важните професии), *Politix*, Париж, 25 март 2020.

Предчувствие

(От стр. 1)

Дали, след като разкри уязвимостта на цивилизацията ни и крехкостта на икономическия растеж в световен мащаб заради свръхспециализацията и непрекъснатите потоци от хора, стоки и капитали, Covid-19 ще предизвика спасителния електрошок? Икономическата и финансова криза през 2008 г. също доведе до значително намаляване на парниковите емисии, но впоследствие те бързо започнаха отново да нарастват, поставяйки нови рекорди.

Предвестник на възможни много по-тежки сринове, сегашното здравно крушение може да се види едновременно и като умален модел, и като ускорено трупане на опит при предстоящия климатичен хаос. Преди да стане здравен проблем, разпространението на патогенните вируси е свързано и с екологичния въпрос за влиянието на човешката дейност върху природата (2). Обработването на все повече нови земи нарушава равновесието в дивата природа, а съсредоточаването на все по-голям брой животни в стопанствата благоприятства възникването на епидемии.

Часът на екологичното планиране

(От стр. 5)

Релокализацията няма да постигне целта си, ако на трето място тя няма ефект върху онова, което се произвежда, и начина, по който се произвежда. Капитализмът е заинтересован да съкрати колкото е възможно повече живота на предметите, принуждавайки потребителя да купува все нови и нови, и затова той пуска на пазара продукцията с лошо качество. На производителите трябва да се наложат по-високи норми за здравина и дълготрайност. По-здрави стоки, които по-рядко се заменят и по-често се поправят, облекчават натиска върху екосистемите. Действието за по-голяма отрезвяване все повече се ценят. Често те са придружени от индивидуалистичен морал (14). Отрезвяването може да бъде само колективна, затова е необходимо да се установят правила, които да го насърчават. Трябва да преминем от продуктивистичен модел на индустриалната дейност към модел, ориентиран към удължаване на жизнения цикъл на вещите: поддръжката, поправката и подобряването на вещите в течение на времето трябва да се наложат над логиката „всичко за изхвърляне“. Това е въпрос на инвестиране, на работни места, на компетенции, но и на социални гаранции.

„Революцията в информиранието може да възроди плановата икономика“

Строгото ограничаване на рекламите е сред тези регулации. Съвсем разбираемо е едно предприятие да иска да информира клиентите за качествата на своите стоки. Ала рекламата залива нашия всекидневен живот и нашето пространство, за да продава по-скоро измислици, отколкото продукти. През XX разходите за реклами на компаниите – особено на многонационалните – нараснаха главоумайващо (15). Във времето на монополистичния капитализъм това е един от главните лостове, позволяващи да се печелят пазарни дялове. При тези условия няма никакви изгледи да се появят устойчиви форми на потребление.

Четвъртият стълб на екологичното планиране е демокрацията. Предишните планови експерименти бяха не само продуктивистични, но и технократични, вертикални и дори авторитарни (16). В СССР например бюрократи плановици решаваха какви количества стоки и с какво качество трябва да се произведат. Този авторитаризъм създаваше проблем, свързан със слабата политическа легитимност на тези режими, но също и с икономическите знания: откъснати от гражданското общество, интелектуалците плановици не познаваха нуждите и желанията на гражданите. Това понякога създаваше невероятни дисбаланси между търсенето и предлагането, водещи до недостиг или разхищение. Тази връзка между планиране и авторитаризъм не е предопределена. Тя може да се избегне с някои институционални промени. През последните тридесет години имаше доста опити за въвеждане на демокрация на участието (17). Често те са част от политическите нововъведения, като важните решения се вземат в рамките на изпълнителни-

На първо място вирусът засегна най-развитите държави, тъй като скоростта му на разпространение е тясно свързана с коридорите на морския и въздушния транспорт, а тяхното развитие е и един от нарастващите вектори на емисиите на газове с парников ефект. В тези две области логиката на краткосрочното премахване на предпазните мерки показва саморазрушителната способност на хората да дават предимство на индивидуалната печалба и конкуренцията. Макар определени групи от населението и региони на света да са по-силно засегнати от други, пандемията постепенно обхваща цялата планета подобно на глобалното затопляне, което не се ограничава до държавите, излъчващи най-много емисии на въглероден диоксид (CO₂).

Ето защо международното сътрудничество е от ключово значение. Ограничаването както на вируса, така и на газовите емисии с парников ефект в дадена държава се оказва напразно, ако съседите не правят същото.

Трудно е да се преструваш на несведущ, когато броят на диагностицираните случаи непрекъснато се

те инстанции и административните съвети. При обсъждането на нуждите може да съдействат консенсусните конференции, гражданските комисии и гражданските събрания на бъдещето (18). Подобни механизми, които до днес не са прилагани, може да са ефикасни само ако истински влияят на плодотворния избор. С други думи, да водят до отстъпление на пазарните механизми в полза на политизирането на икономиката.

Координирането на предлагането и търсенето може също да се опр на цифрови инструменти, както става при днешния капитализъм. На 4 септември 2017 *Файненишъл Таймс* писа, че „революцията на Big Data може да възроди плановата икономика“. Според един от неговите автори съвременните възможности за събиране и анализиране на данни може в близко бъдеще да преодолее някои слабости на централизираното планиране през XX век. Непрекъснатият поток от информация от всички икономически играчи дава възможност да се узнаят предпочитанията на голям брой потребители почти мигновено, без да се преминава през системата на цените. Ала тези данни фактически принадлежат на частните индустрии от Силициевата долина, подобно на инфраструктурата, която ги генерира и обработва. Обобществени, поставени под демократичен контрол и ориентирани в полза на обществото, те биха помогнали за появата на алтернативи на пазара.

И накрая, **петият и последен стълб на екологичното планиране е екологичната справедливост.** Covid-19 взе много жертви в най-бедните райони във Франция, например в Сен-Сен-Дени. Здравето на народните маси не е добро; поради липса на прилични жилища и на средства те страдат от повече болести и по-рядко посещават лекар, още повече че в населяваните от тях райони има много по-малко лекари. Но пък хората от професиите на първа линия в борбата срещу коронавируса често са именно от тези райони и следователно са повече изложени на заразата с вируса. Пандемиите водят до задълбочаване на класовите неравенства.

Същото се отнася и до климатичната криза. Народните маси страдат повече от богатите от замърсяването и от природните катастрофи (19). А точно върху тях правителствата прехвърлят тежестта на прехода, както свидетелства катастрофалният епизод с въглеродната такса, който предизвика движението на „жълтите жилетки“. Подобно поведение е не само съмнително от морална гледна точка, но и политически обречено на провал: без съгласието на народните маси преходът няма да се състои. Постигането на това съгласие предполага да се постави справедливостта в центъра на прехода и за тази цел да се наложи демократичен контрол върху избора на производство и потребление. Във Франция 10-те процента най-богати отделят осем пъти повече парникови газове от 10-те процента най-бедни (в САЩ 24 пъти, а в Бразилия 46 пъти) (20). А точно те трябва да платят цената за уни-

увеличава. Благодарение на активните научни изследвания в областта на вирусологията и климатологията, наличната информация става все по-точна. При Covid-19 от години различни специалисти предупреждават за опасността. Водещ сред тях е професорът от Коледж дьо Франс Филип Сансонети, който представя появата на заразната болест като едно от големите предизвикателства през XXI в. Имаше и конкретни предупреждения, например грипните вируси H5N1 през 1997 г. и H1N1 през 2009 г., коронавируси като тежкия остър респираторен синдром (SARS-CoV-1) през 2003 г., а след него и Близкоизточния респираторен синдром (MERS-CoV) през 2012 г. Още докладът „Чарни“, предаден на американския Сенат преди четиридесет години, предупреждаваше за възможни климатични последици от повишаването на стойностите на газовете с парников ефект в атмосферата. Многогранните механизми за споделяне на знанията и общите действия започват преди около тридесет

(2) Вж. Sonia Shah, „Contre les pandémies, l'écologie“ (Екологията срещу пандемията), *Le Monde diplomatique*, март 2020.

щожаването на околната среда, предизвикано от техния начин на живот.

Едновременно трансформиране на нашите икономически и политически системи

Бъдещата екология вече е една от главните тревоги на европейците. Но каква екология? Австрийският премиер консерватор Себастиан Курц има идея за това. През януари, когато сформираше коалиция със Зелените – за пръв път в историята на страната – той заяви, че човечеството е изправено пред две големи предизвикателства: имиграцията и климатичните промени. Оттук и смисълът на съюза на консерваторите със защитниците на околната среда. Кризата с коронавируса би могла да ускори появата на консервативна екология. Стремещт към „силна“ държава, предизвикан от страха, привикването към затворените граници и проследяването на населението, съчетани с осъзнаването, че продуктивизмът ражда все повече катастрофи, може да превърне Австрия в първата страна – преди другите – възприела авторитарно управление на екологичната криза. Погрешно би било този съюз да се смята за противоестествен. В историята на екологията винаги е имало консервативна чувствителност.

На тази консервативна екология трябва да противопоставим друга – онази, която задейства всички лостове на държавата, за да извърши прехода, но правейки това, се възползва от възможността да демократизира държавата и да постави представителната демокрация под натиска на пряката демокрация. В този смисъл екологичният преход се нуждае от едновременно трансформиране на нашите икономически и политически системи. Тяхната екология или нашата: голямата битка на XXI започна.

СЕДРИК ДЮРАН И РАЗМИГ КЕШЕЯН
LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Мария Петрикова

(14) Lire Jean-Baptiste Malet, „Le système Pierre Rabhi“, *Le Monde diplomatique*, août 2018.

(15) Вж. John Bellamy Foster, Hannah Holleman, Robert McChesney и Inger Stole, „The sales effort and monopoly capitalism“, *Monthly Review*, № 11, Ню Йорк, април 2009.

(16) Вж. Bernard Chavance, „La planification centrale et ses alternatives dans l'expérience des économies socialistes“ (Централното планиране и неговите алтернативи според опита на социалистическите икономики), *Actuel Marx*, № 65, Париж, 2019.

(17) Вж. Yannick Barthe, Michel Callon и Pierre Lascombes, *Agir dans un monde incertain. Essai sur la démocratie technique* (Да действаш в несигурен свят. Есе върху техническата демокрация), Seuil, Париж, 2001.

(18) Вж. Dominique Bourg, *Inventer la démocratie du XXIe siècle. L'Assemblée citoyenne du futur* (Създаване на демокрацията на XXI, Гражданското събрание на бъдещето), Les Liens qui libèrent, Париж, 2017.

(19) Вж. Catherine Larrère, *Les Inégalités environnementales* (Екологичните неравенства), Presses universitaires de France, Париж, 2017.

(20) Вж. Lucas Chancel, *Insoutenable Inégalité. Pour une justice sociale et environnementale* (Непоносими неравенства. За социална и екологична справедливост), Les Petits Matins, Париж, 2017.

за екологичния шок

години с Експертната междуправителствена група за развитието на климата, а след това и с Рамковата конвенция на Обединените нации за климатичните промени. И накрая, учените не скриват болката си, когато информират управниците и обществата за заплахата от ускоряващото се глобално затопляне.

Известни са и различни сценарии при криза. Много бързо след появата на Covid-19 няколко изследователи и здравни власти предупредиха за опасността от пандемия (3). Иронията в ситуацията се дължи на факта, че в средата на април 2020 г. най-слабо засегнати се оказаха непосредствените съседи на Китай, а именно Тайван – с 6 смъртни случая, Хонконг – с 4, Макао и Виетнам – без смъртни случаи (4). Отрязани от епизода със SARS през 2003 г., осъзнаващи риска от епидемия, както и за да го намалят, те веднага въведоха необходимите мерки, а именно: здравен контрол на входовете, масови тестове, изолиране на болните и карантинизиране на потенциално заразените, задължително носене на маски и др.

Европейските правителства продължиха да работят за онова, което считаха за свои приоритети, като реформиране на пенсионната система във Франция, Брекзит от другата страна на Ламанша и почти постоянната политическа криза в Италия. След това обещаха, че през идващите седмици ще предприемат действия и ще осигурят средства – нещо, което вече трябваше да са направили месеци по-рано. Тази безотговорност ги подтикна да вземат много по-драконовски мерки от онези, които иначе щяха да са достатъчни, ако бяха действали на време. Всичко това – със сериозни последици в икономически и социален план, както и по отношение на публичните свободи. Отлагайки непрекъснато спазването на поетите през 2015 г. ангажименти по Парижките споразумения за климата или отричайки подписа на държавата си под тях, както направи американският президент, същите държави си мислят, че печелят време. Всъщност, губят такава!

Забавянето и обратното въздействие задълбочават дълга ни към околната среда

Неочаквано бързото разпространение на вируса в Европа, преди да се наложат ограничителните мерки, трябваше да отрезви умовете. Естествените системи рядко еволюират линейно в отговор на силни сътресения. При подобни ситуации е важно да се разпознават и вземат под внимание първите сигнали за дисбаланс, преди системата да се изправи пред неконтролируеми критични състояния, които биха могли да доведат до точки, от които няма връщане. Когато санитарите и персоналът в домовете за възрастни хора бъдат оставени без защита и диагностициране, и станат носители на вируса, те се превръщат в огнища на зараза в изключително чувствителна среда. А това може да доведе до срив на здравните системи и налага да се вземат глобални ограничителни мерки. Подобно е положението и с климата, където заради забавянето и обратните въздействия трупаме дълг към околната среда, подобно на разорен длъжник, който взема нови заеми, за да покрива старите си дългове при все по-висока лихва. Поради намаляването на снежната покривка и топенето на ледниците изчезват площи, които естествено отразяват слънчевите лъчи. Така се създават условия температурата в засегнатите региони да се повишава ускорено, което пък засилва още повече топенето и така благоприятства затоплянето. Освен това топенето на вечните арктически ледове, които покриват площ, два пъти по-голяма от Европа, може да доведе до масирано отделяне на метан – мощен газ с парников ефект, което ще ускори глобалното затопляне.

Все по-голяма част от населението усеща, че вече е наложително да се действа, само изработва маските си и организира предоставянето на помощ на най-възрастните. Но защо изобщо да караме колело, да компостираме отпадъците си и да намаляваме консумацията си на енергия, когато все още се отпускат големи субсидии за използването на изкопаеми горива, когато добивът им захранва производствените апарати и цифрите за „растежа“? Как да се измъкнем от феномена на повтарящите се кризи, задълбочавани от политическото и медийното говорене, което сменя нехайството с бъркотия и ужас, за да се стигне накрая до забрава?

Съществуват две фундаментални разлики между Covid-19 и климатичните промени. Едната е свързана с възможностите да се овладее положението след понесения удар, а другата – с възможностите ни да се приспособим след него. Саморегулацията на епидемиите чрез придобиването на колективен имунитет не превръща Covid-19 в заплахата за самото съществуване на човечеството, което вече е преживяло чумата, холерата и испанския грип в трудни по различен начин санитарни условия. При смъртност най-вероятно под 1% – много по-ниска, отколкото при други инфекции, вирусът не заплашва населението на планетата с изчезване. Освен това, макар и да го подцениха в първоначалната му фаза, правителствата вече разполагат със знания и подходящи инструменти, за да намалят силата на удара при тази естествена саморегулация.

След като беше относително овладяна, динамиката на кризата с Covid-19 може да бъде сравнена с пожарите, които изпепелиха австралийската гора през 2019 г. Кризата си има начало и край, макар последният да е трудно предвидим в момента и да не е изключено сезонно завръщане на епидемията. Взетите мерки за приспособяване към ситуацията са относително добре приети от по-голямата част от населението, тъй като то ги смята за временни.

Точно обратното, бездействието по отношение на климата намалява ефекта от системно прилаганите мерки за регулиране, а това ще нанесе необратими и тежки поражения. Могат да се очакват множество последователни бедствия, все по-мощни и все по-близки във времето, като например горещини, суша, наводнения, циклони, бързо разпространяващи се болести. Разрешаването на всяка една от тези кризи ще прилича на овладяването на здравна криза от типа на Covid-19. Тяхната повторимост обаче ще ни въведе в нова вселена, в която временното забавяне на ритъма вече няма да бъде достатъчно, за да се възстановим. Обширни региони, в които живее голяма част от световното население, ще станат необитаеми или просто вече няма да съществуват, защото ще бъдат залети (заради покачането на морското равнище). Застрасени са самите устои на обществата ни. Натрупването на газове с парников ефект в атмосферата се оказва още по-пагубно, тъй като най-разпространеният сред тях – CO₂, се разсейва много бавно, като 40% от него остават в атмосферата след сто години, а 20% – и след хиляда. Ето как всеки загубен ден за намаляването на зависимостта ни от изкопаемите енергии повишава цената на действията, които ще трябва да бъдат предприети утре. Всяко решение, което днес се отхвърля като „трудно“, ще ни принуди утре да вземаме още по-„трудни“ решения. Без надеждата за „излекуване“ и без да имаме друг избор, освен да се приспособим, както можем, към нова околна среда, чието функциониране трудно ще контролираме.

Трябва ли обаче да потъваме в отчаяние, докато чакаме апокалипсиса? Точно обратното, кризата с Covid-19 ни показва колко важни и наложителни са действията на обществото, както и необходимостта от скъсване с предишния обществен ред. След твърде ускореното технологично и финансово развитие този период на забавяне е възможност обществото да осъзнае и да постави под въпрос начина си на живот и на мислене. Вирусът SARS-CoV-2 и молекулата на CO₂ са нанометрични, невидими са за простосмъртните. И все пак, съществуването им и ефектът от тях (в единия случай – патоген, а в другия – основна причина за парниковия ефект) се приемат широко, както от управниците, така и от гражданите. Въпреки непоследователността на правителствените препоръки, основната част от населението бързо осъзна важността и необходимостта от някои предпазни мерки. В тези времена науката е ценен съветник, когато се вземат решения, при условие че не се превръща в религия, неподвластна на така необходимите доказване и противоречие. А рационалността повече от всякога трябва да помага за неутрализиране на частните интереси.

Не бъркайте рецесията с упадък на прекомерните производства

Всички държави разполагат със стратегически запаси от петрол, но не и с предпазни маски. Здравната криза връща на преден план първостепенното значение, което трябва да имат средствата за съ-

ществуване, а именно осигуряването на прехрана, здравеопазването, жилището, околната среда, културата. Тя припомня и това, че често хората са способни по-бързо от управниците да разберат какво се случва. Ето как първите маски, изработени в домашни условия, се появиха, докато говорителката на правителството Сибет Ндиайе все още смяташе, че носенето им не е необходимо. За сметка на това, изглежда, че сме по-добре въоръжени да посрещаме конкретни непосредствени заплахы, отколкото да изготвяме стратегии за справяне с по-отдалечени във времето рискове, чиито последици все още не са толкова осезаеми (5). Което обяснява и колко важно е да се създаде колективна организация, водена единствено от общия интерес и от съобразено с нуждите планиране (вж. статията „Часът на екологичното планиране“ от Седрик Дюран и Размиг Кьошеян).

Много преди появата на Covid-19, предизвикателствата, свързани с климата, поставиха под въпрос социалната и икономическата ни система. Как да стане приемлива една толкова крайна промяна, която е едновременно и социална, и индивидуална? Първо, като не се бърка настоящата нежелана рецесия с благотворното намаляване на прекомерните производства: по-малко екзотични продукти, по-малко енергоемки дейности, по-малко камиони и коли; повече влакове и велосипеди, повече хора, живеещи на село, повече медицински сестри, учени, поети и т.н. Конкретните последици от последното ще бъдат възприети от мнозинството, когато социалната справедливост бъде възприета като един от нашите приоритетите и когато започне да се насърчава самостоятелността на общностите на всички нива.

Конкретен и бърз тест за способността на правителствата да отхвърлят довчерашните догми се крие в отношението им към Договора за енергийната харта. В сила от 1998 г., като е предоговорен през 2017 г., той установява международен „свободен“ пазар на енергията между петдесет и три държави. С цел да успокои частните инвеститори, Договорът им предоставя възможност да преследват пред арбитражни съдилища с прекомерни правомощия всяка държава, която би взела решения, противоречащи на техните интереси – например за спиране на ядрения сектор (Германия), за мораториум върху морското електричество (Италия) или за затваряне на въглищни електроцентрали (Холандия). И частните инвеститори не се лишават от услугите на този договор: до края на март най-малко 129 случая от този тип бяха предмет на „разрешаване на спорове“ (6) – рекорд по отношение на договорите за свободна търговия, вследствие на които държавите са осъдени да платят общо 51 милиарда долара (46 милиарда евро) (7). През декември 2019 г. 278 синдиката и асоциации са поискали от Европейския съюз да излезе от този договор, който считат за несъвместим с прилагането на Парижкото споразумение за климата (8).

В края на здравната криза развитите държави няма да се нуждаят толкова от възстановяване на досегашните си икономики, колкото от план за преобразуване на обществото, така че всеки да може да живее достойно в него, без да застрашава екосистемите. Неизбежното прибягване до използването на държавни средства с невиджани досега мащаби ни предоставя единствена по рода си възможност, а именно отпускането на помощи и инвестиции да бъде обвързано с изискването да се допринесе за намаляване на последиците от климатичните промени и за адаптиране към тях.

Филип Декамп и Тиери Лебел
LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Марта Иванова

(3) Вж. Pascal Marichalar, „Savoir et prévoir, première chronologie de l'émergence du Covid-19“ (Да разбереш и га предвидиш. Първа хронология на появата на Covid-19), La vie des idées, 25 март 2020, <https://laviedesidees.fr>.

(4) Вж. Интернет страница на унiverситета „Джон Хонкунс“, 17 април 2020, www.arcgis.com.

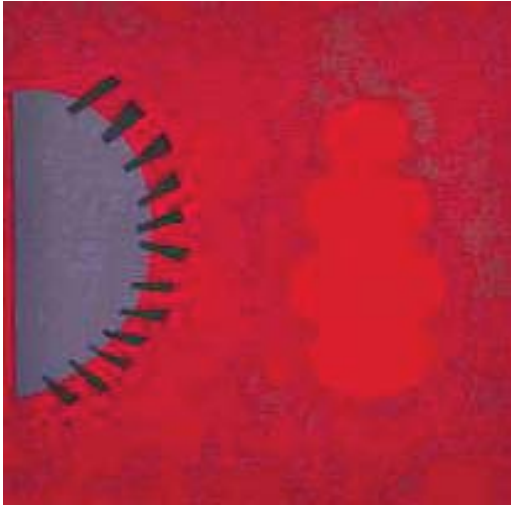
(5) Вж. Daniel Gilbert, „If only gay sex caused global warming“, Los Angeles Times, 2 юли 2006.

(6) Вж. Интернет страница на Договора за енергийната харта, www.energychartertreaty.org.

(7) Вж. „One treaty to rule them all“, Corporate Europe Observatory – Transnational Institute, Bruxelles-Amsterdam, юни 2018.

(8) Вж. Отворено писмо за Договора за енергийната харта, 9 септември 2019, www.collectifstopafta.org.

JOHN CROSSLEY. – „In the Back“, 2017

Нагзор

„Епидемията от Ковид-19 поставя под въпрос, както никога в съвременната епоха, гражданските свободи и правото на личен живот. И въпреки това никой не си задава този въпрос. До степен че авторитаризмът се разпространява, извънредните закони се множат, жертваме правата си, както и способността си да спираме уклоната към един не толкова либерален и не толкова свободен свят. Наистина ли вярвате, че когато първата, втората и шестнайстата вълна на коронавируса бъдат отдавна забравен спомен, тези средства за надзор няма да бъдат запазени, че всички събрани данни няма да бъдат съхранени? За каквото и да бъдат използвани, в момента градим архитектурата на потисничеството.“

Едуард Сноудън,
интервю за Vice.com,
10 април 2020.

Както прегу

В Журнал дю диманш от 19 април 2020 г. Франсоа Вилроа дьо Гало, управител на Централната банка на Франция, изтъква какво ще се случи, щом здравната криза утихне:

„Франция ще излезе от този шок с държавен дълг, нараснал с поне 15 пункта от БВП, на 115%. След време тези пари ще трябва да бъдат възстановени. Връщането на растежа благодарение на труда ни ще допринесе за това. (...) Ще трябва също така, без да спираме подема в краткосрочен план, да се справим с проблема ни отпреди кризата – при същия социален модел като съседите ни ние харчим много повече. Ето защо се налага да предвидим по-ефикасно управление, защото французите не искат да плащат по-големи данъци. Германия може да се справи мащабно с настоящия шок, защото съумя да намали дълга си, когато положението беше по-добро.“

Самопрегносване

След като беше обявено удължаване на карантината за възрастните и уязвимите хора след 11 май 2020 г., либералният есеист Ален Менк, угрижен от мярката, защитава „принципите на Общественото ни осигуряване, които повеляват всички болни да бъдат равни пред медицината“, и заклежда „системата на осигуряване, при която хората се делят според възрастта, както в САЩ се подбират според финансовите им възможности.“

Франс Енфо, 16 април 2020.

(От стр. 1)

Засега виждаме само първите сигнали, но икономистите вече се питат „Кой и как ще плати сметката?“. Професионалисти, които се прехранват от изследване на подобни теми и се паят от най-малкия признак за очаквани „разходи“, не могат да пропуснат прекрасната възможност да се изкажат по въпроса. В сегашния случай не бихме ги упрекнули. Питането им действително е сред най-важните въпроси, съпътстващи перспективата за „връщане към нормалното“: какво е „нормално“, какво означава „връщане“ и съществуват ли „перспективи“, различни от едно поредно запущване на хоризонта?

Макар и икономическа, тази криза не прилича на нищо добре познато от историята на капитализма. Нито класическа, нито кейнсианска, тя не е последица от срив в предлагането поради институционални, технологични или други фактори, свързани с дефицит на средства за производство (капитал, работна сила или природни ресурси). Нито от внезапен срив на търсенето, макар то, поради начина на формирането му, да страда от структурен дисбаланс от четиридесет години насам. Тя е резултат най-вече от суверенни решения (в по-малка степен от индивидуално предприети защитни мерки), довели до рязко прекратяване на дейността на цели отрасли от производството. Международното бюро на труда (МБТ) смята, че в света „1,25 милиарда работници, т.е. близо 38% от работната сила на планетата, са заети в сектори, засегнати в момента от рязък спад на производството и висок риск от релокация. Такива ключови сектори са търговията на дребно, хотелиерството и ресторантьорството, както и преработващата промишленост“ (1).

Резултатите са вече налице. Според МБТ през второто тримесечие на 2020 г. часовата продължителност на положения труд в света е намаляла с 6,7%, което се равнява на загуба от 195 милиона работни места на пълен работен ден. Според проучване, публикувано от ООН (2), тази криза ще доведе до това, че 500 милиона души ще изпаднат в бедност поради свиване на дейности и загуба на работни места.

Част от отговора на въпроса „Кой ще плаща?“ е вече пред очите ни и не се нуждае от бъдещи изследвания: първите разходи, свързани с кризата, са преките загуби от непроизведени стоки и услуги (полезни или несъществени, токсични или не), които по всяка вероятност няма да бъдат компенсирани. Те се понасят от категории трудещи се, чиито доходи са спаднали или са се стопили, като елемент от стойността на непроизведената или нереализирана продукция. Това е основната част от цената, която плащаме и ще продължаваме да плащаме в борбата срещу разпространението на вируса.

Не от тази гледна точка обаче се поставя изобщо въпросът за цената и нейното поемане. Ако оставим настрана счупените грънци и преминем направо към усилията, които са положени или предстои да бъдат положени за тяхното възстановяване, незабавно се озоваваме пред цяла грамада от публичен дълг, която държавите и системите за обществено осигуряване ще натрупат като пряк резултат от срива и при опитите да намалят пораженията и страданията, предизвикани от спада на производството. Кой ще плати за това?

В КРАЯ НА КРАИЦАТА СЦЕНАРИЯТ ЗА НОВ ОБЛИГАЦИОНЕН КРАХ НЕ МОЖЕ ДА СЕ ИЗКЛЮЧИ

Този въпрос е не по-малко важен от първия, а като се знае стойността на първата фактура, именно втората (свързана с поемането на държавния дълг) вероятно ще представлява същинската стойност на кризата. Тя всъщност се равнява на сумата от загубите от спада на производството, понесени пряко от държавите, и съвкупните разходи за сметка на

Кой ще плати

засегнатите институции. Държавата, подобно на предприятията и домакинствата, търпи преки щети и участва в покриването на загубите под формата на пропуснати данъчни приходи (корпоративни и подоходни данъци, ДДС, акцизи и др.). Навсякъде по света държавите реагират на кризата и чрез разсрочване на данъчни или осигурителни вноски, отпускане на предимства или гаранции при кредитирането, разширяване или увеличаване на помощите за домакинствата чрез заместващи доходи под формата на обезщетения за безработица (пълна или частична). В близко бъдеще несъмнено ще се наложи опрощаване на дългове, рекапитализация или национализация на предприятия в затруднение (запазили в различна степен производствения си капацитет) поради вероятно нарастване на тяхната задължениост. Още преди кризата с коронавируса натрупаните кредити бяха достигнали до обезпокоителни равнища, но сега е възможно да нараснат неимоверно и да доведат до огромни фалити. В прогностично проучване от октомври 2019 г. на базата на симулирана световна рецесия с 4% спад на brutния вътрешен продукт (БВП) годишно (наполовина от отчетения при жестоката финансовата криза през 2008 г.) Международният валутен фонд (МВФ) прогнозира рязко покачване до 17 000 милиарда евро на задълженията на предприятията, квалифицирани като „рискови“, които през 2021 г. ще достигнат до 40% от общия обем на задълженията на частните дружества (3). Но тези пресмятания вече подлежат на актуализация, поради факта, че загубите от спад на производството при сегашната криза се оказват според предварителни оценки два пъти по-високи от възприетия по-горе катастрофален сценарий. Държавите ще излязат от кризата с двойно по-голям дълг, отколкото преди няколко месеца.

Преди да видим кой ще плати този дълг, нека уточним два важни момента. На първо място, дългът на дадена държава не е сумата, подлежаща на възстановяване на кредиторите (след пет, десет или тридесет години). Държавата обикновено успява да „предоговори дълга“, като кредиторите заменят стари книжа срещу нови. Плащания се извършват във всеки случай, но не и изплащане на дълга. На второ място, следва да успокоим притесняващите се от евентуален недостиг на средства за задоволяване на върховите потребности от нови заеми. Според елегантната формулировка на икономиста Брюно Тинел: „Когато мислим, че съществува прекомерна задължениост, логиката повелява да кажем също, че съществува прекалено високо ниво на спестявания“ (4).

Реалната стойност на държавния дълг не съответства на амортизацията на сключения заем, а на величината на лихвите, които следва ежегодно да се изплащат на кредиторите. Въпросът следователно е: ще бъде ли тази стойност поносима дългосрочно за обществото и дали в противен случай ще бъде възможно да се освободим от нея (и как)? Засега лихвите по публичния дълг на основните страни – членки на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР), не са полетели нагоре. Испания, Португалия, Гърция и Италия все още са способни да сключват десетгодишни заеми при номинални лихви между 1% и 2%. За САЩ, Германия, Франция, Япония, Обединеното кралство лихвите остават под 1%: ако се отчете инфлацията, всички тези държави успяват да сключат заеми с лихва, близка до нулата, дори отрицателна. Стойността на публичния дълг може следователно да остане съвсем поносима – никой дори няма какво да плаща – докато финансиращите институции не проявят паника от покачването на публичните задължения и не започнат да изискват от държавите някакво възнаграждение за страха (страхът е основна движеща сила за хората, които понякога с насмешка биват наричани „рискофили“).

Какво би се случило и как биха реагирали държавите и финансовите институции, в случай че кредитиращите органи (пенсионни фондове, животозастрахователни компании, взаимоспомагателни каси и банки), които управляват спестяванията на домакинствата и предприятията, из-

публичния дълг?

паднат в паника? Такава паника би била вероятно селективна и би предизвикала ново разтваряне на лихвената ножица за различните държави от еврозоната. Държавите от Юга със сигурност ще се окажат по-застрашени от северните. В такъв случай може да се вярва, че „чадърът“ на Европейската централна банка (ЕЦБ), разработен през 2012 г. – когато нейният президент Марио Драги заяви, че „ЕЦБ ще направи всичко необходимо за да спаси еврозоната“ – ще остане отворен, както през периода на тъй наречената политика за „количествена гъвкавост“. Изявената от ЕЦБ готовност да изкупи на вторичния пазар суверенен дълг, предмет на прекомерни продажби (ведещи до тенденция за ръст на лихвите), и очакваното прилагане на реални действия в подкрепа на това обещание могат засега да се смятат за достатъчни. Но никой днес не може да прогнозира до какви обеми ще нарасне публичният дълг и колко пункта покачване над определен процент от БВП (120%, 150%, 200%?) биха предизвикали страхове, които дори перспективата за изкупуване от краен купувач не би успокоила. Възможно е този преломен процент да се окаже висок, като се има предвид, че не съществува голям избор от други конкурентни и примамливи опции, способни да задоволят спестителите. Но сценарият за нов облигационен крах не бива изцяло да се изключва и трябва да предвидим възможности за съкращаване на част от публичния дълг или неутрализиране на неговия товар. Следва отново въпросът... „Кой ще плати?“

МОГАТ ЛИ СЕГАШНИТЕ РЪКОВОДИТЕЛИ ДА СЕ СЪГЛАСЯТ С ТОВА, КОЕТО ВИНАГИ СА ОТХВЪРЛЯЛИ?

Предвид остротата на сегашната криза, класическият инструментариум се оказва недостатъчен. В статия, публикувана във вестник *Еко* (5), Жан Тирол – един от водещите френски представители на неокласическата теория (доминиращо икономическо течение от петдесет години насам), получил през 2014 г. наградата за икономически науки на Шведската банка в памет на Алфред Нобел (неправилно наричана Нобелова награда), си поставя за цел да отговори на този въпрос, но се вижда принуден да прекрачи границите на собствената си доктрина и да прибегне до инструменти на някои от своите съседи.

Икономистът разглежда четири решения за справяне с взривообразното нарастване на публичния дълг. Първото се състои в анулиране на част от публичния дълг – възможност, която Тирол, изглежда, споменава само с цел да я отхвърли: определя операцията като „деликатна“, тъй като уврежда трайно репутацията на държавите, които биха я приложили. Те се поставяли в невъзможност да сключат бързо нови заеми и съответно се принуждавали незабавно да преминат към балансиран бюджет, което щяло само да добави шоков спад на търсенето в момент, когато икономиката им най-малко се нуждае от това. Според Тирол подобно решение води до задънена улица. А всъщност такава процедура, която прехвърля тежестта върху заможните класи и рентниерите, не винаги води до неудобствата, които ѝ се приписват. Тя в някои случаи е позволявала бързо възстановяване на държавите, които са я прилагали (6).

Второто решение предполага увеличаване на данъците и намаляване на разходите, с цел свиване на нуждите от допълнително задлъжняване: „Държавите налагат допълнителни данъци върху по-заможните категории население, например върху имотите, а също и върху средната класа, с цел да осигурят допълнителните нужди от финансови ресурси“, обяснява Тирол. Нещо като връщане към предишното затягане на коланите, но с по-добро разпределение на тежестта, за което авторът не изказва ясно своето мнение. По-доброто разпределение очевидно не е за предпочитане от френския министър на икономиката и финансите г-н Льо Мер, който се задоволява с „дългосрочно“ съкращаване на разходите. Той казва: „Необходимо е в дългосрочен аспект да разполагаме със стабилни публични финанси и да намалим дълга“ (7), без да уточнява от кого очаква принос за постигане на тази цел.

Трето решение? Споделяне на част от публичния дълг в рамките на еврозоната – прословутите корона облигации, отхвърлени от северните държави няколко дни след публикуването на статията на Тирол. Идеята не беше лоша, тъй като позволява, в случай че ръстът на лихвите засегне ограничена част от държавите, потърпевшите да се възползват от по-благоприятното средно ниво на доверие към суверенния дълг на страните от еврозоната. Но това средство, разбира се, не би помогнало, в случай че недоверието към публичния дълг се разпростре върху цялата еврозона.

Остава четвъртото решение, което Тирол намеква, че предпочита – монетаризация на дълговете (не само на държавните дългове), т.е. изкупуването им от централните банки. Тирол подчертава, че в такъв случай въпросът за изплащането на дълга би престанал да съществува: „Няма формално определен срок за изплащане на дълга от държавите; решение за изкупуване на дълга, прието като временно, може де факто да се превърне в постоянно“. В момент, когато трябва да изплати дълга си на ЕЦБ, държавата може успоредно да сключи нов заем към финансови институции (за придобиване на необходимите пари в брой), който незабавно се изкупува на вторичния пазар от ЕЦБ. Дълг към ЕЦБ, превърнал се в постоянен, подобно на кредитна линия, *подновявана до безкрайност*, освобождава държавата от една грижа. Но кой ще плаща лихвите? На този въпрос Тирол не отговаря. А именно тук трябва да се подходи новаторски, в противен случай реалната тежест на публичния дълг остава изцяло да виси.

Най-простото решение със сигурност би било дълговете, изкупени от Централната банка, да бъдат отчетени като загуби – нещо като съгласувана форма на анулиране на публичните дългове. Подобно решение би имало предимството да не накърни интересите на никой частен кредитор (всеки от които би се съгласил с изкупуването на облигациите от ЕЦБ, стига цената да го задоволява) и да не пришпорва инфлацията, тъй като ликвидностите, осигурени на частните кредитори срещу изкупуване на техните вземания от държавите, не увеличават тяхното богатство и не създават фиктивни доходи (тук не става дума за „хеликоптерни пари“ по изрази на Милтън Фридман, с който описва парите, раздавани от държавата на населението, с надеждата, че тяхното изразходване ще импулсира икономиката). Подобна операция за съгласувано анулиране на публичните дългове, проведена в широки мащаби, ще доведе очевидно до колосални загуби за ЕЦБ, чиито активи ще се сринат катастрофално. Ще настъпи вероятно денят, в който всеки ще трябва да се запита дали това действително поставя проблем? Да се принудят държавите да спасяват ЕЦБ, очевидно би довело до безизходица. Но не такъв е случаят, поне от институционална гледна точка. Препятствието по този път се оказва не толкова икономическо, техническо или институционално, колкото политическо: би трябвало сегашните ръководители да постигнат съгласие за нещо, което винаги са смятали за невъзможно. Но нали самото време изисква прелом?

Остава все пак едно последно решение, което Тирол не предлага. То се състои в създаване (или възстановяване) на европейско ниво на режим на „мека инфлация“, чрез координиране на нашите политики в областта на трудовото възнаграждение по начин, позволяващ да се импулсира нова динамика на ръста на номиналните заплати (т.е. без отчитане на инфлацията). Координация (между правителствата, профсъюзите, ЕЦБ), поне в рамките на еврозоната, би позволила този режим на инфлация, генерирана от заплатите, да остане под контрол. Това би дало възможност за диференцирано определяне на темповете на ръст на номиналните заплати в различните държави членки (за балансиране на различията в реалните курсови разлики, натрупани откакто девалвацията стана невъзможна). Целта е да се възстанови конкуренцията на ниво относителна стойност и да се премахне произтичащият от това търговски дисбаланс (8).

Режимът на мека инфлация би облекчил товара на публичния дълг в ущърб на най-заможните кредитори. Това винаги се прави след края на войни – нима днес не сме в състояние на война? В началото правителствата финансират разходите за въоръжение, като се обръщат за кредити към рентниерите, а няколко години или десетилетия по-късно им възстановяват дълга... с пари с намалена покупателна способност. При това не съществува опасност да бъдат оцетени бедните – те пари нямат. Преминаване в еврозоната към мека, координирана и диференцирана девалвация, генерирана от заплатите, би могло да облекчи товара от растящия дълг, заедно с умерено, но дългосрочно и ненасилствено посягане към рентата (с 2% до 3% годишна обезценка на парите).

ДОРИ АЛЕН МЕНК ВЕЧЕ ПОДДЪРЖА ИДЕЯТА ЗА „ПЕРМАНЕНТЕН ДЪЛГ“...

Решения като монетаризация на част от публичните дългове с оглед анулирането им или въвеждане на мека инфлация, генерирана от заплатите, очевидно рушат табутата. Но както казваше навремето за своята страна британският икономист Джон Мейнард Кейнс, в случай че настояща криза се проточи или задълбочи, тя може да накара „управляващите и мениджърите да намалят най-неблагоприятните последици от това, което им е преподавано по време на обучението, като прибегнат до решения почти неприемливи от гледна точка на собствените им принципи, нито ортодоксални, нито еретически по принцип, в полза на които свидетелстват вече определени признаци (9)“. Към тези признаци се числят някои неочаквани поврати в позициите на хора като Ален Менк, поддържащ вече идеята за „перманентен дълг“, който накрая държавата никога няма да върне (10). А също, разбира се, крачката встрани на Жан Тирол, който негласно призовава европейските институции и техните ръководители да предприемат много подобни стъпки, различни от... „това, което им е преподавано“.

Лоран Кордоние

LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Станимир Делчев

(1) „Observatoire de l'OIT: le Covid-19 et le monde du travail, 2e édition“, Organisation internationale du travail, Genève, 7 avril 2020

(2) Andy Sumner, Chris Hoy et Eduardo Ortiz-Juarez, „Estimates of the impact of covid-19 on global poverty“, document de travail, United Nations University, Helsinki, 8 avril 2020.

(3) Global Financial Stability report, Fonds monétaire international, Washington, octobre 2019.

(4) Bruno Tinel, *Dette publique: sortir du catastrophisme*, Raisons d'agir, Paris, 2016.

(5) „Jean Tirole : quatre scénarios pour payer la facture de la crise“, *Les Échos*, Paris, 4 avril 2020.

(6) Вж. Рено Ламбер, „Дългът – един век изживане на ръце“, *Монд дипломатик*, март 2015, <https://bg.mondediplo.com/article1331.html>.

(7) „Gérald Darmanin et Bruno Le Maire : „Le plan d'urgence révisé à 100 milliards d'euros“, *Les Échos*, 9 avril 2020. *Les Échos*, Paris, 9 avril 2020.

(8) За по-гетайлно запознаване с тези икономически механизми, вж. обяснителната бележка „Compétitivité-coût, taux de change réel et déséquilibres commerciaux“ на нашия сайт (www.monde-diplomatique.fr/61736).

(9) John Maynard Keynes, *La Pauvreté dans l'abondance*, Gallimard, Paris, 2002.

(10) „Alain Minc: pour une dette publique à perpétuité!“, *Les Échos*, 16 avril 2020.

От здравна криза към

Неспособни да лекуват Covid-19, публичните власти в много държави решиха да ограничат населението под предлог, че го защитават. От защитата до надзора обаче има само една крачка, която поддръжниците на цифровия контрол над тълпите лесно преминават. Всичко това се оказва „златна кокошка“ за индустрията за наблюдение и сигурност.

ФЕЛИКС ТРЕГЕ*

В ЗАПАДНА Австралия губернаторите вече могат да задължават потенциалните носители на коронавирус, които са в изолация, да носят електронни гривни. В Китай телесната температура на доставчиците на готова храна се показва едновременно с тяхната геолокация в смартфоните на клиентите, които също са следени, за да се оцени рискът от зараза и да се изведе цветен код, от който зависи достъпът им до работните места, транспорта или жилищните квартали. Китайските полицаи разполагат също с бинокли, свързани с термични камери и монтирани върху каските им. Така в едно множество могат да се открият хората с температура. Чрез апликация, инсталирана в мобилните им телефони, поляците под карантина трябва да се легитимират пред полицията, като ѝ пращат постоянно селфита, заснети в домашна обстановка. В Нова Зеландия пък полицията пушна цифрова платформа за доносничество и приканва гражданите да сигнализират за забелязани нарушения на мерките за изолация.

На пръв поглед има нещо парадоксално: основният отговор на държавите, изправени пред здравна криза, е в полето на мерките за сигурност. Неспособни за момента да противопоставят подходящо лечение срещу вируса, да осигурят достатъчно реанимационни легла, скринингови тестове и защитни маски, правителствата заплашват собственото си население – за да го защитят от самото себе си. Ала парадоксът е само привиден. Защото в течение на вековете епидемиите бележат особени периоди в трансформацията и засилването на държавната власт, както и в налагането на полицейски практики, каквато е изготвянето на досиета.

В нашите представи обаче управлението на общественото здраве чрез мерки за сигурност е архаизъм. Развитието на медицината предвещава непрекъснат спад на големите епидемии и свързаните с тях политически безредици.

Тук не броим ролята на капитализма за разпространението на патогенни агенти – чрез разрушаване на местообитанията, индустриализиране на земеделието или непрекъснато ускоряване на международните потоци (1). Опитвайки се да предотвратят завръщането на епидемичния риск, наблюдаван през 90-те години на миналия век, субекти като Световната здравна организация и фондацията на милиардера Бил Гейтс заложиха на алгоритми и на „големите данни“ (Big Data) (2). Анализът на масови данни обещава по-ранно откриване на заболяванията, което би позволило на властите да вземат по-бързи ответни мерки и да избягват кризите (3).

ВЕЧНОТО ОПРАВДАНИЕ НА ДЕСПОТИТЕ: „ТОВА Е ЗА ВАШЕ ДОБРО“

Уви, тези технологии изобщо не помогнаха да се предотврати пандемичната катастрофа с Covid-19. Така, безсилни пред кризата, държавите нямаха друг ход, освен да наложат драстични ограничения на свободата. Тези ограничения, като мерките за изолиране и други карантини, са известни от векове. За тях Пиер

*Научен работник, член на френската неправителствена организация „La Quadrature du Net“ (Квадратурата на Мрежата), защитаваща дигиталните права и свободи на гражданите, автор на L'Utopie déçue. Une contre-histoire d'Internet, XVe-XXIe siècle (Провалената утопия. Антиистория на интернет), изд. „Фаяр“, Париж, 2019.

JOHN CROSSLEY. – „Отзвук“, 2017

Бурделе, историк и демограф, напомня: „През XIX век те са били синоним на тоталитарен режим. Тогава либерална Англия предлага нов режим на защита, основан на медицински контрол над пристигащите кораби. Болните били хоспитализирани в специализирани болници, а пасажерите, които изглеждали здрави, оставали под наблюдение в продължение на няколко седмици. По това време започва да се търси индивидуална отговорност от всеки болен, който посещавал публични места или ползвал обществен транспорт. Можело да му се наложи глоба или да лежи няколко дни в затвора (4)“.

Връзката на общественото здраве с държавния разум не е нещо ново. В ерата на глобализацията обаче атаките срещу свободата на движение се прилагат вече не само на ниво градове, региони или търговски пътища, а по цялата планета. Хванати на тясно, управляващите се впуснаха в надаване на мерките за сигурност, възприемайки стратегиите, експериментирани от китайските власти от февруари насам. Независимо дали става дума за моделиране на разпространението на епидемията, за преместване на населението, за локализиране на индивидите или за проследяване на техните социални контакти с оглед откриване на нови заразени, държавите и техните частни партньори легитимират способности, които до този момент са се ограничавали до социалния контрол и откриването на нарушители. Както заключава госпожа Чен Вейю, млада жителка на Шанхай, преди коронавируса „надзорът беше повсеместен“; епидемията само го направи „още по-осезаем“ (5).

Ако това извънредното положение някой ден бъде отменено, историците на сегашния период ще бъдат може би изненадани, че правителствата са възнамерявали да принудят (или да насърчат – в случая с Франция) цялото население да носи еквивалент на електронна гривна, посредством смартфон и приложение за проследяване (backtracking), регистриращо физическите контакти на всеки индивид. Пред тоталитарната изтънченост на подобен подход биха се пукали от завист и най-параноичните режими на XX век; впрочем никой от тях никога не се е осмелявал да го наложи. Доводите на сегашните управници напомнят вечните оправдания на деспотите: „Това е за ваше добро“. Обаче реалната ефективност на мерките за опазване от заразяване и за проследяване на веригите на заразата никак не е сигурна, особено ако тези мерки не са задължителни. Според проучванията, свързани с тези проекти, правителствата ще бъдат изкушени да направят въпросните мерки задължителни, да идентифицират рисковите лица и да

ги поставят под карантина (6). Освен това, както отбелязва Сюзън Ериксон, професор по здравни науки във Ванкувър, „съществува риск технологичният подход да загърби по-фундаменталните и по-съществени стратегии за управление на здравните кризи (7)“. Според нея с този „технологичен подход“ се загуби ценно време, когато върлуваше епидемията от вируса Ебола, ударил Западна Африка през 2014 г. (8).

За сметка на това бесният стремеж към трупане на данни е „златна кокошка“ за големите мултинационални компании на цифровата индустрия. В края на март в Съединените щати администрацията на Тръмп започна преговори с „Гугъл“, „Фейсбук“ и много техни конкуренти да мобилизират в борбата против вируса своите огромни бази данни. Подложени от много години на критичен огън, челните отряди на т. нар. капитализъм на надзора откриват в кризата повод да легитимират токсичните си икономически модели, като същевременно се позиционират като естествен партньор на държавата при управлението на общественото здравеопазване. „Гугъл“ и „Епъл“, които управляват операционните системи на почти всички смартфони в употреба, обявиха например, че ще работят с властите, за да намерят решения за проследяване на хората.

ГОЛЯМА РЕКЛАМА НА АНАЛИТИЧНИТЕ ИНСТРУМЕНТИ НА ТЕЛЕКОМИТЕ

Този епизод им дава също така възможност да установят нови партньорства със здравните институ-

(1) Вж. Sonia Sah, „Contre les pandémies, l'écologie“, (Срещу пандемии, екологията), *Le Monde diplomatique*, март 2020.

(2) Cf. Effy Vayena et al., „Policy implications of big data in the health sector“, *Bulletin of the World Health Organization*, Genève, Vol. 96, n°1, януари 2018.

(3) Cf. Tim Eckmanns, Henning Füller et Stephen Roberts, „Digital epidemiology and global health security: An interdisciplinary conversation“, *Life Sciences, Society and Policy*, vol. 15, n° 1, март 2019.

(4) Patrice Bourdelais, „Le retour des dispositifs de protection anciens dans la gestion politique des épidémies“ (Завръщането на старите механизми за защита в политическото управление на пандемии), *Extrême-Orient Extrême-Occident*, n° 37, септември 2014.

(5) Цитирано от The Guardian, Лондон, 9 март 2020.

(6) Luca Ferretti et al., „Quantifying SARS-CoV-2 transmission suggests epidemic control with digital contact tracing“, *Science*, Washington, март 2020.

(7) Susan L. Erikson, „Cell phones ≠ self and other problems with big data detection and containment during epidemics“, *Medical Anthropology Quarterly*, vol. 32, n° 3, септември 2018.

(8) Вж. Evgeny Morozov, „Covid-19, le solutionnisme n'est pas la solution“ (Covid-19, решенията на всяка цена не са решение) *Les blogs du Monde diplomatique*, 5 април 2020.

тотален контрол

ции, с цел разработване на инструменти за обработка на големи данни и по-добро управление на болничните ресурси, които се свиха чувствително след бюджетните оръзвания. Явлението е вече широко документирано: чрез укриване на данъци Big Data допринасят за отслабване на обществените услуги и се хранят от строгите икономии. На 28 март британската Национална здравна служба (National Health Service, NHS) обяви създаването на консорциум, в който участват „Гугъл“, „Амазон“ и „Майкрософт“. Той ще се ръководи от Palantir – калифорнийско предприятие, специализирано в анализа на данни и познато с връзките си с ЦРУ, както и със своето сътрудничество с американските емигрантски служби при репресирането на хората без документи. Въпреки внезапното възвръщане на благовидния облик на държавата и въпреки обещанията за финансиране на здравните системи, епидемията може би ще задълбочи управленската логика за възлагане на дейности от първостепенно значение на външен изпълнител в лицето на цифровите индустрии.

Големите телекомуникационни оператори също вземат своето парче от тортата. Освен пакетите, продавани на високи цени на клиенти от слабо обслужваните зони, спешната здравна помощ прибегва до зрелищни реклами на инструментите за анализ на данните за геолокация от смартфоните – инструменти със съмнителна законност, които телекомите от години опитват да изкарат на пазара на местните общности в рамките на проекти за „интелигентни градове“. От самото начало на епидемията операторите публикуваха разрешени мерки, позволяващи да се представи придвижването на хората, по-специално на парижаните до техните вили. Във Франция властите и медиите използват тези статистики, за да изобличат неспазването на изолацията в основното жилище и да посочат с пръст черните овце, които уж не спазвали препоръките да си стоят въкъщи. Към тези статистики се добавяха снимки от претърпени гари. Това допринесе за легитимизирането на едно безпрецедентно полицейско присъствие плюс хиляди глоби, множество случаи на насилие и откровено прибегване до новите технологии за контрол. Така ограниченото донякъде използване на дронаве, които от няколко години са на мода при наблюдението на демонстрации, се разрасна по повод на кризата в условията на пълна юридическа мъгла. Управлявани дистанционно, тези ръмжащи летателни средства са оборудвани с високоговорители и камери. Давани под наем на частни дружества на баснословни цени, те излъчват предупредителни послания или надзират улици и парковете пространства, като след това позволяват на земните патрули да залавят шляещите се нарушители. Министерството на вътрешните работи се възползва от ситуацията, за да обяви през април обществена поръчка за 650 апарата (9).

Полицията също може да разчита на безбройните компании, специализирани в процъфтяващия пазар за контрол на сигурността в „интелигентните градове“ (10). Във Франция стартъп компанията Two-1 предлага на силите на реда да тества безплатно алгоритмите си за анализ на данни от видеонаблюдението на паркове в реално време. Става дума по-конкретно за откриване на нарушения на правилата за социално дистанциране: „Нашата технология има капацитет да открива струпването на хора, нещо, което позволява след това на силите на реда да предприемат превантивни мерки“, обяснява един от нейните основатели – Гийом Казнав, който оставя на полицаите правото да направят стъпката от превенция към репресия (11).

Картината на това посегателство върху публичните свободи с помощта на компютри би била непълна без една технология, която допреди няколко месеца символизираше китайското надзиравано общество – технологията, свързана с идентификация на лицевата част. В началото на епидемията държавният секретар по цифровите технологии Седрик О, виден застъпник на това средство, смяташе, че то може „да бъде от полза както за обществения ред, така и за справяне с болестите“ (12). В Москва, където 100 000 камери за видеонаблюдение са насочени постоянно към публичното пространство, това средство се използва за откриване на лица, които

нарушават задължителната карантина. А граничната полиция в Ню Йорк смята, че в условията на епидемия е напълно допустимо да се прибегва до „безконтактно решение“, което е и по-„хигиенично“ от традиционните паспорти за идентифициране на пътниците. Въпросът е ясен: разрастването на биометричното наблюдение занаяпред ще се основава на здравни съображения.

ЛЕСНО Е ДА СИ ПРЕДСТАВИМ, ЧЕ ТАКАВА ИНФРАСТРУКТУРА ЩЕ БЪДЕ ПРЕОБРАЗУВАНА ЗА НЕ ТОЛКОВА ПРИЕМЛИВИ ЦЕЛИ

И тъй като „сме във война“, както каза президентът Еманюел Макрон в обръщението си по телевизията от 16 март, не е ли близо до ума срещу коронавируса да се мобилизират ресурсите на анти-тероризма? След 14 март министър-председателят на Израел Бенямин Натаняху разреши на службите за вътрешно разузнаване за възпиране на епидемията да използват едно скрито до този момент средство за борба със самоубийствените агенти. „Досега избягах да използвам тези мерки срещу цивилното население, но вече нямаме избор“, оправда се той. (13). Предприятието NSO Group, специализирано в кибершпионаж и въввлечено в редица шпионски скандали около борци за човешките права и журналисти (14), предоставя своите инструменти за анализ на метаданни и кореспонденции, прихванати в телекомуникационните мрежи. Като комбинира цялата тази информация, NSO определя за всяко лице „степен на заразност“ от 1 до 10. Дузина други страни също изпробват тази система. Не е трудно да си представим как след заглъхването на кризата подобна инфраструктура ще бъде преустроена за по-неблаговидните цели на публичния надзор. Криза след криза, в сянката на висшите държавни съображения и на публично-частното партньорство обществото на свръхмерките просперира и издига нови пречки пред опитите за социално преустройство.

ФЕЛИКС ТРЕГЕ
LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Стоян Атанасов

(9) Avis (съобщение) №20-51423, Bulletin officiel des annonces des marchés publics (Официален бюлетин за обява на обществените поръчки), Paris, 15 април 2020.

(10) Вж. „La “ville sûre” ou la gouvernance par les algorithmes“ („Сигурният град“ или управлението чрез алгоритми), Le Monde diplomatique, юни 2019.

(11) Le Journal des entreprises, Nantes, 25 март 2020.

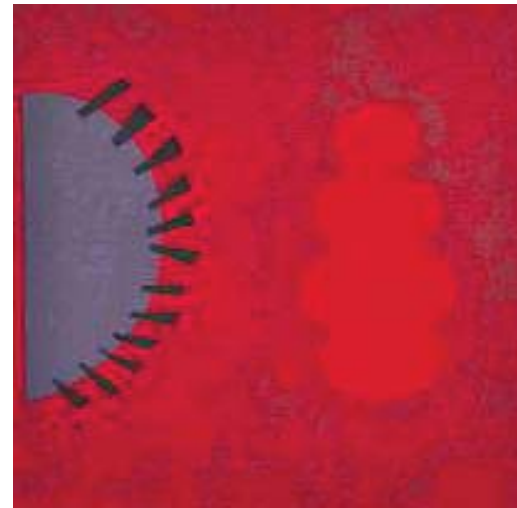
(12) Цитирано om Liberation.fr, 13 март 2020.

(13) Times of Israël (version française), Jérusalem, 15 март 2020, www.fr.timesofisrael.com

(14) „WhatsApp attaque en justice une entreprise israélienne pour espionnage“, (WhatsApp дава на съд за шпионаж израелско предприятие) Capital, 30 октомври 2019.

JOHN CROSSLEY. – „Изхвърлен“, 2017

Контравласт

Четвъртата власт е безкомпромисна към френския президент Еманюел Макрон след обръщението му на 13 април 2020 г.:

Рут Елкриеф – Една дата, един тон, смирието, съпреживяването. Много прямо, много точно изказване. Има начин да бъдеш много по-близък до французите. И има един хоризонт...

Ана Кабана – В тона се възражда надеждата. В предишните му изказвания беше много трагедия. А тук ни говори за щастливите бъдещи дни. Това е един ведър лиризмъ.

Ален Дюамел – Това е най-добрата му реч от началото, най-човешката. Една по-умерена, точна реч. Поддържаше определен тон, даваше отговори, календар.

Тиери Арно – Разбрахме, че начинът му да се преоткрие е наистина да се бори с неравенствата.

BFM TV, 13 април 2020.

Романс

„Трябва да се избегне рискът някои хора да се изкушат и да привикнат към настоящата ситуация, дори да бъдат съблазнени от коварната привидност: много по-малко движение по пътищата, небе без въздушен трафик, по-малко шум и врява, завръщане към един прост живот и местна търговия, краят на консуматорското общество...

Тази романтична представа е лъжлива, защото забавянето на социалния и икономическия живот в действителност е много тежко за голям брой жители, които нямат никакво желание да търпят повече този принудителен спад в растежа. Повечето хора усещат нуждата, но и желанието, и удовлетворението да работят, да създават, да произвеждат, да обменят и да потребяват. Това може да бъде осъществено до голяма степен интелигентно и имаме право да извлечем няколко поуки от настоящата криза. Изключително важно е обаче икономическата дейност бързо и напълно да си възстанови правата.“

„Към стратегия за излизане от кризата“, Швейцарски работодателски център, Информационна служба, № 3284, Лозана, 15 април 2020.

Изтезание

Десет туристи, които се разхождали в град Ришикеш (в Северна Индия) и нарушили карантината, са били осъдени да препишат петстотин пъти: „Не спазих правилата на карантината, съжалявам“, според полицаи от града.

Дофине либере, Гренобъл, 6 април 2020.

Шведският отговор: без

За разлика от повечето европейски страни Швеция избра по-мек метод за спиране разпространението на пандемията на COVID-19. Правителството препоръчва ограничаване на пътуванията и контактите, но не налага пълна изолация.

ВИОЛЕТА ГОРАНТ*

ИЗЛЕЗТЕ и се възползвайте от вашите обществени паркове“. Общинският афиш по улиците на Стокхолм по случай настъпването на пролетта може да мине за провокация към четирите милиарда самоизолирани се по света. Действително, в края на март метростанцията „Абрахамсберг“ е пуста в пиковите часове. Ползването на обществен транспорт е намалало с две трети за един месец, но всичко или почти всичко работи. На червеното светлинно табло за пристигащите моториси върви съобщение: „Пътувайте само, ако е необходимо“. Отсреща пристига автобус. Шофьорът, със сини защитни ръкавици, дава знак да се качваме от задната врата. Следи в огледалото за обратно виждане редките пътници, отдалечени от него през един ред със забранителна лента.

Шведската столица бавно забавя ритъма си, за да спре заразата с коронавируса, следвайки препоръките на Агенцията за обществено здраве. От 29 март събиранията на едно място на повече от 50 души са забранени. „Препоръчително“ е работата и обучението в училищата и университетите да са дистанционни. Но учрежденията, приемащи големи групи хора, като училища, библиотеки, спортни зали, остават отворени. Баровете и ресторантите трябва да осигурят достатъчно пространство и седящи места за всички клиенти. Отсъствието на спасители в плувните басейни илюстрира всеобщото правило: всеки е отговорен за себе си, както да не се удави, така и да не зарази себе си или друг с вируса. На първи април министърът на здравето и социалните дейности напомни официалната препоръка: „*Спазвайте дистанция и имайте лична отговорност*“. Още в нормално време този принцип е дотолкова вкоренен в обществото, че заради една обикновена хрема хората от учтивост отлагат вечеря или остават да работят къщи. Шведите са привикнали да стоят на разстояние в транспортните средства или на обществени места. Работата от разстояние е част от порядките. Със своите 90% интернет потребители всеки ден Швеция е в разгара на цифровизацията, което улеснява Агенцията по здравето в разпространението на препоръките и дори на наблюдението на анонимизирани данни за движението на хората (1). Интернет улеснява самоизолацията, като се почне от развлечения до административни процедури онлайн, както и доставки по домовете. Нещата, които в нормалния живот са възприемани като вредни, днес изглеждат спасителни.

СВОБОДНОТО ПРИДВИЖВАНЕ ИЗ СТРАНАТА ИЛИ НАПУСКАНЕТО Й Е ГАРАНТИРАНО

Шведите се доверяват на своите институции и подкрепят тази стратегия. Пълна изолация няма да има, защото тя би била в противоречие с Конституцията, гарантираща на всички шведи „свобода да се придвижват в държавата или да я напускат“. „Важно е да мислим за утрешния ден, когато, оглеждайки се назад, ще видим дали сме успели да запазим нашите основни права и свободи, които са ни толкова скъпи“, подчертава Тити Матсон, професор по обществено право в университета на Лунд (2). За разлика от своите северни съседи, които затвориха училищата и границите си, Швеция не разполага с регулация за изключение, позволяваща установяване на извънредно положение в мирно време.

JOHN CROSSLEY. – „Още веднъж“, 2017

Това не попречи на властите да предприемат действия още от февруари. След като учените потвърдиха в сп. *Science*, че това е пандемия, Агенцията за обществено здраве публикува почти всеки ден изказвания на лекари специалисти, както и на отговорни лица от гражданската сигурност и социалните служби. Към тях редовно се присъединява премиер-министърът социалдемократ Стефан Льовен, вслушвайки се в мнението на научните работници и съгласувайки го с ръководителите на различните партии. Рисковите групи, като хората над 70 години или тези с респираторни проблеми, са насърчавани да ограничат социалните си контакти и да правят разходки на открито. Доброволци са организирани да помагат при пазаруването. Забранени са посещенията на близките в домовете за стари хора. В началото на март беше сформирана национална група за борба с пандемията и се пристъпи към тестване. Броят на диагностицираните (75 на 10 000 жители) е много над този във Франция, но по-малък от останалите северни страни, по-специално Исландия, където към средата на април са тествани повече от един на всеки десет жители.

Постепенно пред касовите апарати на магазините изникнаха тънки плексигласови прегради, местата за редене на опашка и между рафтовете бяха маркирани по подовете. От магазините изчезнаха дезинфекциращите гелове на водно-спиртна основа, тоалетната хартия, оризът и маята за хляб. Културни събития бяха отменени, а понякога проведени в мрежата. Ако един само се изкашля по време на разходка, всички глави се обръщат. Жителите на Стокхолм, които обикновено излизат по заведения в съботата след месечна заплата, сега си остават в къщи.

КУЛТУРАТА НА КОНСЕНСУС СЕ ТЕСТВА В ТОЗИ МАРАТОН

От началото на март около 60 хиляди бяха уволнени, а сто хиляди останаха в техническа безработица. Подобно увеличение за толкова кратко време не е наблюдавано от 1992 година насам.

Правителството смята, че тази година процентът на безработица може да нарасне от 6,8 % до 9 %, дори до 13 % (3).

Швеция не прави изключение от страните, в които не всичко е по мед и масло. „Страната не е добре подготвена“, констатира Стефан Льовен. „Стратегическите ѝ резерви постепенно се изчерпаха след студентската война“. Шведската здравна система все още изплаща цената на тридесет години пълзяща приватизация и оръязване на бюджета. Тя разполага с 2,2 болнични легла за хиляда жители (4), четири пъти по-малко от Германия и шест пъти по-малко от Япония. Болници, медицински центрове, старчески домове, всички страдат от липса на материали и квалифицирана работна ръка. Както и другде в Европа, стратегията е да не се претоварват здравните заведения, докато армията и гражданският резерв оборудват полски болници, които в Стокхолм са все още неизползвани в средата на април.

Основавайки се на резултатите от другите северни страни, бяха издигнати многобройни, но не масови, призови за установяване на изолационен режим. На база брой на населението починалите в Швеция към 20 април бяха двойно повече в сравнение с Дания, и десет пъти повече, отколкото във Финландия. Това съотношение обаче остава десет пъти по-ниско от Франция или три пъти под това на Испания. Освен това от 10 април броят на новозаразените чувствително намалява, както и броят на нови пациенти, приети за реанимация (5).

(1) „Folkhälsomyndigheten tar hjälp av mobildata“, сайм на шведската агенция за обществено здраве, 8 април 2020, www.folkhalsomyndigheten.se.

(2) „Därför kan Sverige inte utfärda utgångsförbud“, SVT Nyheter, Стокхолм, 2 април 2020, www.svt.se.

(3) Svenska Dagbladet, Stockholm, 15 април 2020.

(4) Данни на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) за 2018.

(5) Официална статистика на Шведската агенция за обществено здраве.

извънредно положение

„Не, шведската стратегия не е колективен имунитет“. По време на пресконференцията на шведската Агенция по здравето на 4 април главният епидемиолог Андерс Тегнел беше затрупан с въпроси за разликата в резултатите със съседните страни, която той обясни с временно разминаване. Все пак той довери пред една журналистка от финландска телевизия: „Мисля, че всички страни се надяват на колективния имунитет. Понеже процентът на разпространение ще намалее трайно от само себе си, едва когато има много имунизирани (6)“.

Културата на консенсуса е поставена на изпитание от този маратон. Един исторически факт – правителството на малцинството, обединяващо социалдемократи и еколози, подкрепяно от Лявата партия, която е извън парламента, получи голяма

власт за три месеца. След 18 април то може да действа с регулаторни средства, за да управлява кризата Covid-19 всекидневно, докато парламентът има само последващ контрол. Този начин на управление чрез предписания не означава непременно всемогъщество: „Не е възможно да се борим срещу един вирус с декрети, обявява Стефан Льовен, който продължава да призовава населението към „разум“. Кризата ще е дълга, ще бъде тежка“. От началото на април прословутият афиш „Излезте, за да се възползвате от обществените паркове“ изчезна от улиците.

ВИОЛЕТА ГОАРАНТ
LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Леда Бигс

(6) Yle, Хелзинки, 4 април 2020, <https://svenska.yle.fi>.

Календарът на илюзиите

НА следващия ден, когато вече ще сме спечелили, няма да се върнем към предишния ден“, обясни Еманюел Макрон по време на „обръщението си към французите“ на 16 март т. г. „Утре ще трябва да извлечем поуки от момента, през който преминаваме сега“, беше обещал той четири дни по-рано. „Днес обаче е време [...] за священ съюз, който се състои в това всички заедно да следваме един и същи път.“ Откакто бе въведена карантината на 17 март т. г., драматургията на обществените дебати се върти около една фиксирана от властите и широко приета времева рамка – има „по време на...“, ще има и „после“.

„По време на“ кризата правителството преустановява правовата държава, свободата на движение, на събиране, на протести и т. н. Пренаписва цели глави от трудовото право, потъпква правата за правна защита, системно прилага масово наблюдение (Вж. статията на Феликс Треге на стр. 10-11).

„По време на...“, Министерството на вътрешните работи осъществява 12,6 милиона полицейски проверки за един месец – повече от изследванията за наличие на вируса. И налага 760 000 глоби на минувачи. Което пък е повече от маските, раздадени на гражданите.

„По време на...“ доносът се превръща в гражданска добродетел, обединила най-сетне затворените парижки интелектуалци, които разярено пишат в „Твитър“ срещу излезлите да се разхождат въпреки препоръките, и префекта на Сен е Марн, който мобилизира ловци да „предупреждават и сигнализират представителите на реда за всяко нарушение“ на уединението (след което разпусна отрядите заради „крехки правни основания“, според префектурата).

„По време на...“ червените знамена и „жълтите жилетки“ отстъпиха място на белите престилки, но не на медицинските сестри и болногледачите, а на инфекциолозите, вирусолозите, ръководителите медици, които налагат в медиите стриктно медицински подход към една преди всичко политическа криза. За сметка на това, предизвестията за стачка, направено от Общата конфедерация по труда, с цел да се заклейми липсата на закрила за най-засегнатите служители, се определя от правителството като „неуместно“ (27 март).

За служителите, за свободите, за проектите, за поуки, които трябва да се извлекат, ще се мисли „после“.

Защото ще бъде направено всичко възможно да няма „после“.

Войната, била тя военна или санитарна, налага постоянна мобилизация и неизменно подновяване на битки – за затваряне, после за отваряне, за национален съюз, за икономическо възстановяване, за „значителното усилие“ („затягане на коланите“), вече обявено от министър-председателя Едуар Филип (TF1, 2 април 2020) и т. н. Държавата диктува темпото съвсем свободно, тъй като да си опозиция, означава да си предател.

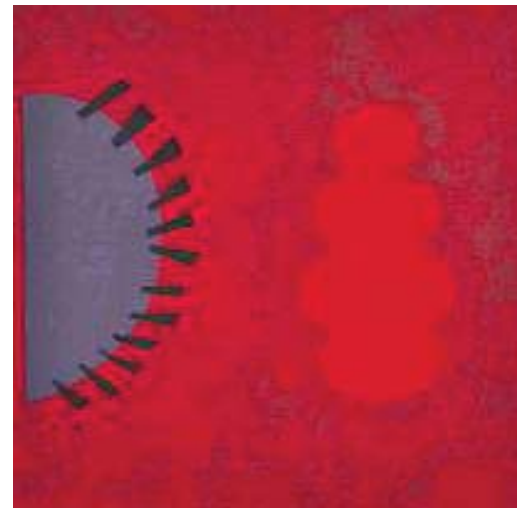
Белязани от телевизионните обръщения на Макрон, ключовите моменти идват след решаващи периоди. Всеки от тях започва, докато предишният още не е приключил, под съпровода на масмедииите, чиято аудитория избухва по силата на преобладаващото правило – да няма празно. Не трябва да има граница между постоянното „по време на...“ и хипотетичното „после“. Времето за равностетка не трябва да настъпи никога.

А точно този момент чакат част от протестните обществени сили. Онези, които с движението на „жълтите жилетки“ и стачката срещу пенсионната „реформа“ бяха наложили ритъма си на френския политически живот. „Утрешният ден“ се превръща в медийна рубрика, точката, в която се събират всички дебати, миражът, който неизменно предугадаме, без никога да достигаме. Фалитът на икономическия режим, съчетан с пролетното уединение, насърчава проекти за нови светове, където санитарите, до вчера принудени да носят плик за отпадъци вместо престилка, ще изпреварят рекламните агенти в йерархията на обществено значимите професии. Някак очевидно се налага идеята, че моментът да се поеме отново инициативата ще съвпадне с края на епидемията.

Властта поддържа този пламък на отложените надежди, който ѝ дава свобода да действа. Задето накърни митологията за „утрешния ден“, потвърждавайки, че премахването на болнични легла ще продължи, главният директор на Регионалната здравна агенция на регион Гранд Ест беше освободен от длъжност. „Министър-председателят настоява правителството и висшите държавни служители да спазват желязна дисциплина при комуникацията в обстановка на криза“, коментира всекидневникът Еко (9 април 2020).

„Утрешният ден“, „щастливите дни“ бележат календара на илюзиите. Замислен така, че затвореното общество да кипи, без никога да експлодира.

ПИЕР РАМБЕР
LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Павлина Колева

Завръщане

Това, че описах превъзходството на една система – тази на либералите, определили държавата като свой основен враг, не означава, че споделям тези ценности. Смятам, напротив, че днес виждаме опашката на кометата на този неолиберализъм, който дори вече е мъртъв, и че ще се върнем към либерализма от 50-те и 60-те години на ХХ век, когато пазарната икономика и зачитането на частната собственост съжителстваха с една ефикасна държава, която се намесваше, за да намали социалните и икономическите неравенства. За пореден път тази пандемия разкрива нуждата от силна държава.“

Франсис Фукуяма, автор на книгата Краят на историята и Последният човек, издадена през 1992 г., която известява окончателна победа на икономическата и политическия либерализъм по западен модел, в интервю за Поан, 9 април 2020.

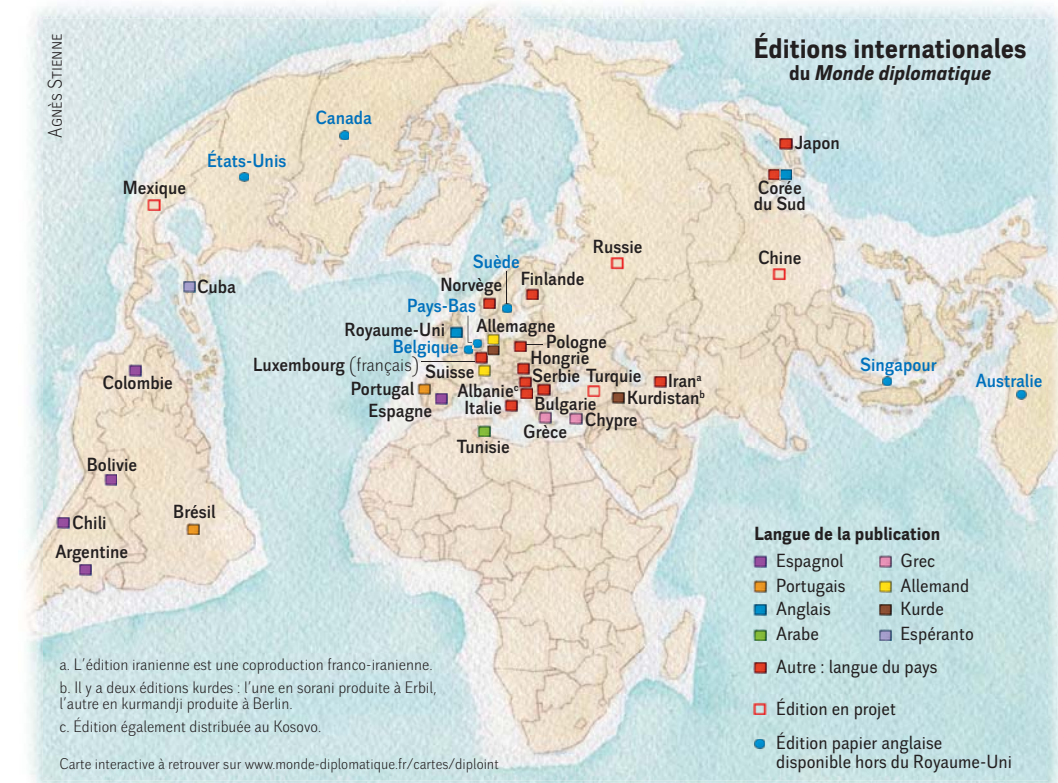
Развлечение

Докато Франция влиза в рецесия, а безработицата и бедността дебнат, едно практическо ръководство, издадено от правителството, обяснява на родителите как да се справят със затварянето на потомството си въпреки, като им дават за пример спестовните влогове, разкрити на името на децата...

„В този труден период, който ни подтиква да разсъждаваме върху различни теми, някои родители могат да си зададат следния въпрос – трябва ли да се закриват сметките на децата? Без колебание отговорът ми е не. (...) Може да се възползвате от периода на карантина и да им обясните основите на бюджета. С педагогически и игрови похвати може да сравните спестовната книжка, която техните баби и дядовци или вие самите сте направили на тяхно име, със сумата, похарчена току-що за покупки от първа необходимост, или още по-забавно – с играчките и книгите, които могат да си купят, когато магазините отворят... Каквито и примери да изберете, обучението за много простите механизми на разходите и приходите винаги ще им бъде от полза! И по-късно ще си спомняте заедно за момента, когато сте ги научили на всичко това.“

Съвет в периода на карантина от страна на Мари-Клер Капобианко, бивш член на Изпълнителния комитет на БНП Париба, в „Ръководството за родители под карантина. 50 професионални хитрости“, Държавен секретариат за равенство между жените и мъжете и борба срещу дискриминациите, април 2020

Коронавирусът ни отне проф. Венко Кънев

Директорът на българското издание на вестник *Монд дипломатик* проф. Венко Кънев си отиде от този свят, покосен от коронавируса в Париж. Това се случи вчера, 17 април. Няколко часа преди това от Covid-19 почина и съпругата му Нури.

За нас той беше Професора. Знаеше много и искаше да го каже на всички. С натрапливия понякога маниер на ментор, който има дълг да предаде знанието, опита, мъдростта, идеите, вярата, смисъла... Особено на младите.

Със своите 78 години той всъщност беше един удивително млад по дух човек, който никога не сложи спирачка на мечтите си, още по-малко на борбата за тях.

Голямата му мечта беше за един друг, по-справедлив свят. Вярваше, че такъв свят наистина е възможен. А *Монд дипломатик* беше споделяната територия на тази вяра.

Ето защо българското издание на *Монд дипломатик* се превърна в кауза за него. И той правеше дори невъзможното, за да го има в родната му България – страната, която неолибералният капитализъм беляза с брутална несправедливост и неравенства.

Колеги и читатели определят *Монд дипломатик* като уникално издание, което вдига високо интелектуалния праг в българската медийна среда. А тъжната истина е, че в нея днес почти не останаха печатни медии извън контрола на властта и олигархичния интерес. И ако *Монд дипломатик* – България съществува в една или друга форма вече повече от 15 години, то е именно благодарение на проф. Кънев.

Беше специалист по латиноамериканска цивилизация и литература, заслужил професор от Руанския университет във Франция, доктор хонорис кауза на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, член на ръководството на Изследователския център на културните полета на Латинска Америка към Сорбоната в Париж, автор на книги и на стотици публикации, интелектуалец, публицист. И много сърдечен, много всеотдаен човек. Хуманист, който знаеше колко прекрасен и хармоничен може да бъде светът в своето многообразие, воден от стремеж към глобализация на човечността.

Тъкмо тази прекрасна хармония той беше постигнал в своето интернационално семейство. Израснал е в София, завършил испанистика в Хава, акостирал в Париж със съпруга индонезийка – прекрасната Нури, с която съдбата повели да си тръгнат заедно от този свят. Домът им в Париж и този в София бяха винаги пълни и гостоприемно отворени за приятели, съмишленици, творци от всички краища на планетата.

Ще ни липсва. Но дългът да продължим делото му е по-силен от всяко отчаяние и малодушие.

Сбогом, Професоре, и прощавай!

Дора Чичкова, Юрий Борисов
БЪЛГАРСКА РЕДАКЦИЯ

Nos éditions internationales durement atteintes

La pandémie mondiale de Covid-19 atteint cruellement les éditions internationales du *Monde diplomatique*. Jeudi 16 avril, Luis Sepúlveda a été emporté par la maladie à Oviedo, en Espagne. L'écrivain est mondialement connu, inutile de le présenter ici (1). Mais il fut aussi un soutien historique de notre édition chilienne.

Le lendemain de son décès, le 17 avril, le responsable de notre édition bulgare, Venko Kanev, a succombé à son tour au virus dans un hôpital français. Plus que des partenaires, nous perdons en eux des amis et des camarades.

Avec beaucoup d'enthousiasme, disposant de peu de moyens, Venko parvenait chaque mois depuis 2005 à publier un numéro du *Monde diplomatique* en bulgare : cinq ou six articles au moins, en fonction de sa charge de travail et de la disponibilité de ses traducteurs, tous bénévoles – lui compris. Il éditait également de petits livres composés d'articles tirés de notre mensuel.

Venko, c'était un caractère, un personnage comme on dit. Un lutteur chaleureux et déterminé. Au moment où le virus l'a atteint, il terminait la réédition d'un *Manière de voir* sur les médias et envisageait la traduction en bulgare du *Manuel d'économie critique*. Uri Borissov et Dora Tchitchkova reprennent aujourd'hui son flambeau.

(1) On trouvera les textes qu'il a publiés dans nos colonnes sur notre site Internet, www.monde-diplomatique.fr/61737

Наши международни издания силно пострадаха

Пандемията Covid-19 жестоко засегна международните издания на *Монд дипломатик*. На 16 април Луис Сепулведа почина от болестта в Овиедо, Испания. Писателят е световно известен, не е необходимо да го представяме тук (1). Той беше историческа опора на нашето чилийско издание.

Ден след смъртта му, на 17 април, във френска болница беше победен от вируса директорът на нашето българско издание Венко Кънев. Те бяха повече от партньори, ние губим в тяхно лице приятели и съмишленици.

С много ентузиазъм, разполагащ с малко средства, Венко успяваше от 2005 г. насам всеки месец да издава на български език брой на *Монд дипломатик*: пет или шест статии минимум, в зависимост от своята натовареност и наличието на преводачи, всички доброволци, включително и самият него. Той издаваше също така книжки, съставени от статии от нашия месечник.

Венко беше невероятна личност, сърдечен и решителен борец. В момента, в който вирусът го застигна, той завършваше работата по един брой на *Manière de voir*, посветен на медиите и подготвяше превода на български на *Наръчник за критическа икономия*. Юрий Борисов и Дора Чичкова поемат днес неговия факел.

(1) Ще намерите неговите текстове, публикувани в *Монд дипломатик*, на адрес: <https://bg.monediplo.com/auteur90.html>

Вестник „МОНД дипломатик“

Директор

проф. д.ф.н. Венко КЪНЕВ

Отговорен редактор

Юрий БОРИСОВ

Редактор

Дора Чичкова

„Монд дипломатик“ започва да излиза на български език през ноември 2004 г. под името „Свят и дипломатия“. От ноември 2005 г. българското издание носи сегашното си име. От януари 2010 г. до 2 април 2015 г. „Монд дипломатик“ излизаше като приложение на в. „Дума“.

В момента изданието продължава само онлайн.

Във Франция вестникът се издава от SA Le Monde diplomatique, в което акционери са SA Le Monde, Асоциация Gunter Holzmann и Асоциацията на приятелите на Le Monde diplomatique.

Директор
Serge HALIMI

Главен редактор
Benoît BRÉVILLE

Основател:
Hubert BEUVE-MÉRY

Предишни директори:
François HONTI (1954–1972),
Claude JULIEN (1973–1990),
Ignacio RAMONET (1990–2008)

За контакт с българската редакция:
bg.monediplo@gmail.com
www.bg.monediplo.com

Четете „Монд дипломатик“ на адрес
www.bg.monediplo.com